
BÖLÜM 4

ARDAHAN'IN EKOİRİŞİMCİLİK POTANSİYELİ

Prof. Dr. Yavuz Demirel

Giriş

Ülkemiz, genç nüfusun ağırlıklı olduğu bir nüfus yapısına sahiptir. Bu durum girişimcilik için önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Bu avantajı Türkiye'nin dengeli bir şekilde kalkınmasında itici bir güç olarak ele alabiliriz. Genç nüfusun iç göç veya dış göç yoluyla bölgenin dışına çıkmasından çok buldukları bölgede kalması sağlanarak ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunulabilir. Özellikle bu durumun Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kalkınma stratejilerinin uygulanması için dikkate alınmasında yarar vardır. Genel olarak göç alan bölgelerin istihdam olanakları ve üretim kapasiteleri artarken göç veren bölgelerin istihdam olanakları ve üretim kapasiteleri düşmektedir. Bu sürecin uzun bir süre devam etmesi, gelişmemiş bölgelerde yaşadıkları sorunların derinleşmesine ve çözüm yollarının tıkanmasına sebep olmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin ekonomik olarak büyümesi artarak devam etmektedir. Bu büyüme şeklinin ülkemizin bölgeleri bakımından da dengeli bir şekilde gerçekleşmesi ülke refahına önemli katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ülkemizin her bölgesinin sahip olduğu zenginlikler birer birer keşfedilerek girişimcilik faaliyetleri desteklenerek bölgesel kalkınma sağlanabilir.

Son yıllarda, girişimciler arasında en fazla dikkat çeken alanlardan biri de turizm sektörüdür. Günümüzde turizm girişimciliği içerisinde olan ekoturizm girişimciliğine ilgi giderek artmaktadır. Dinamik ve sürekli değişen bir yapıya sahip olan turizm sektörünün hem küresel hem de bölgesel dü-

zeyde gelişiminde, girişimcilik kritik bir faktördür. Bu bağlamda bölgeler arası gelişmişlik farklarını önlemek ve bölgesel kalkınmayı sağlamak için ekoturizm girişimciliğinin teşvik edilmesi ve sürekli hâle getirilmesi oldukça önemlidir (Tekin ve Kasalak, 2014). Paksoy ve Aydoğdu'ya (2010: 120) göre ise bölgesel eşitsizliğin yaşandığı bölgeler genellikle diğer bölgelerden birçok konuda geri kalmış bölgeler olduğundan bu bölgelerin üstün noktaları ve üstün noktalarının sanayiye, üretime dönüştürülecek tarafları hızlı bir şekilde geliştirilmeli ve sektörel bazda teşviklerin verilmesi gerekmektedir. Böylelikle yerel dinamiklerin kalkınma sürecine entegre edilmesi söz konusu olacaktır. Yani bu bölgelerde bölgesel girişimciliğin harekete geçirilmesi gerekmektedir. Harekete geçen bölgesel girişimcilik aracı, uygun ekonomik zeminde doğru kullanıldığında bölgede nitelikli göçün önlenmesi ve iş gücü içerisinde yer alan gençlerin istihdama yönltilmesi mümkün olacaktır. Bu sayede de bölgesel gelişmişlik farkları ortadan kalkacak, bölgenin yerel olanakları ulusal ekonomiye katılacak ve kamu eli ile bölgesel yatırımlar artacaktır. Türkiye'de bazı bölgelerin sahip olduğu coğrafi yapı farklarından, mevsimsel etkilerin kuvvetli hissedilmesinden, ticaret yolları üzerinde geçmişten bu yana konumlanmamasından/konumlanamamasından ve ülkenin kaynaklarının bütün bölgelere eşit dağıtılacak kadar yeterli olmamasından dolayı yaşanan bu eşitsizlik, bölgesel girişimcilik ekosistemlerinin kurulması, yerel dinamiklerin süreç içerisinde doğrudan entegre edilmesi, teşvik edici kurumların üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi ile aşılamayacak bir zorluk değildir. Bu noktada özellikle bölgesel ekonomide itici güç yaratacak sektörlerin, girişimlerin, alanların tespit edilmesi ve doğrudan buralara odaklanılması bölgesel farkların hızla ortadan kalkmasını kolaylaştıracaktır.

1. Girişimci ve Girişimcilik Kavramları

Girişimci: Girişimci kavramı, farklı açılardan ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Havinal'a (2009: 96) göre girişimci:

Risk sahibi olarak girişimci: Girişimcilik üzerine yapılan çalışmalarda özellikle girişimcinin üretim faktörlerini yönetme becerisi ön plana çıkmaktadır. Girişimci kavramı, üretim faktörlerini bir ürün veya hizmet üretiminde birleştiren kişi, üretilen ürün ve hizmetleri satışa sunmada bir aracı olarak tanımlanmaktadır. Girişimci bu süreçleri gerçekleştirirken belirli belirsizlikler içerisinde hareket etmektedir. Diğer bir ifadeyle belli ölçüde riski kabullenmesi ve yönetmesi gerekir. Bu nedenle girişimciler kendine özgü vasıflara sahip bireyler olarak kabul edilmektedir.

Organizasyon ve koordinasyon sahibi olarak girişimci: Girişimci üretim faktörlerini organize eden kişidir. Aynı zamanda girişimci, birinin emeğini diğerinin sermayesi ile birleştiren ve koordine eden kişi olarak da değerlendirilmektedir. Girişimciler bir taraftan üretimi planlayan ve gerçekleştiren, diğer taraftan üretilen ürün ve hizmetlerin dağıtım ve satış sürecini koordine eden kişidir.

Yenilikçi sahibi olarak girişimci: Girişimci değişimi gerçekleştiren ve değişime uyumu motive eden kişidir. Dolayısıyla girişimcinin rolü aşağıdaki süreçlerin herhangi birinde ortaya çıkabilir:

- a) Hedef pazara yeni ürünün sürülmesi ve yeni ürünlerin tanıtılması
- b) Yeni üretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması
- c) Yeni pazar arayışı ve bu pazarlara giriş süreci
- d) Yeni hammadde kaynağının keşfi sırası
- e) Yeni bir organizasyon biçiminin ortaya çıkarılması

Özetle bir girişimci, "girişimci" olarak tanımlanabilir. Yeni bir şey üretmeye çalışan, üretimi organize eden ve riskleri üstlenen kişi ve işletmeyle ilgili ekonomik belirsizliği kabullenen ve bu belirsizlik içerisinde karar verebilen kişi olarak ele alınır. İdeal bir girişimcinin özelliklerini ise aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Demirel, 2021):

- a) Belirli düzeyde riski kabullenme
- b) Bireysel ve iş hayatında yenilikçi olma ve yenilikleri takip etme
- c) Bağımsız karar alabilme ve uygulayabilme
- d) Yönetim ve organizasyon becerisine sahip olma
- e) Ekonomik belirsizlikler ile baş edebilme
- f) Karşılaştığı veya karşılaşılabileceği zorlukları kabullenme
- g) Problem çözebilme
- h) Fırsatları takip etmek ve değerlendirme
- i) Planlı hareket etmek

Girişimcilik Kavramı: Girişimcilik, yeni bilgi ve fırsatların ekonomik sistem içerisinde değerlendirildiği bir süreçtir. Girişimcilik bir ülkenin sahip ol-

duğu kaynakları yatırıma dönüştürerek katma değer ortaya koymaktır. Özellikle toplumların ekonomik refahı için vazgeçilmez bir faaliyettir. Girişimcilik, ekonomik büyümeyi, teknolojik ve organizasyonel yenilikleri ve yeni iş imkânları sağlayan, ekonominin hareket ettirici gücü olarak kabul edilir (Gevrenova, 2015). Girişimcilik, bireylerin ve toplumların problemi için en önemli reçetedir. Dolayısıyla Hougaard'a (2005) göre girişimcilik iki temel yaklaşımı içermektedir. Birincisi toplumların karşılaştığı problemlerin çözümüne katkı sağlamak, ikincisi ise ticari faaliyette bulunarak bireysel ve toplumsal kaynakların rasyonel kullanımını sağlamaktır. Schumpeter'in girişimciliği, ekonomik ve iş ortamında değişimi teşvik etmek ve eski çalışma yöntemlerini geride bırakmak olan "yaratıcı yıkım" kavramıyla ilişkilendirir. Schumpeter yenilik vurgusuyla yaptığı bu tanımda girişimciyi "yenilikleri arayan ve yaratan, tüketicinin önceden tanımadığı değerleri yeni kalite ile ortaya koyan, henüz fark edilmemiş piyasaları ele geçiren veya pazar payını artırmaya yönelik birey" olarak tanımlamaktadır (Harvey vd., 2010).

1.1. Girişimciliğin Önemi

Girişimcilik tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda dikkat çekmektedir. Girişimciliğin ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal boyutlarda olmak üzere birçok faydası bulunmaktadır. Henry, Hill ve Leitch (2003), girişimciliğin sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda yeni iş olanaklarının yaratılması ve refahın sürdürülmesi için de kritik bir önem arz ettiğini vurgulamıştır. Girişimcilik bir taraftan teorik olarak piyasaya yeni firmaların girişi olarak tanımlansa da diğer taraftan piyasa ve ekonomiyi geliştirmeye yardımcı olmaktadır.

Günümüzde ekonomik refahın sağlanması ve işsizliğin azaltılması bakımından girişimciliğe olan ilginin daha da arttığı görülmektedir. Bu nedenle girişimcilik, ekonomik refahın artırılması ve işsizliğin düşürülmesi için en önemli etken olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda girişimciliğin önemini toplumsal açıdan tüm birey ve kuruluşlara yaymak gerekir (Gorman, Hanlon ve King, 1997; Jack ve Anderson, 1998). Turizm, sanayi, sağlık, eğitim, ulaşım gibi alanlarda faaliyet gösterecek tüm işletmelerin, bölgesel ve ulusal ekonominin büyümesine, üretim kapasitesi ve verimliliğinin artmasına, istihdam ve sosyal refahın yükselmesi başta olmak üzere katkı sağlayacağına kabullenilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Schumpeter (1994) girişimcilerin yeni ürünler ve teknolojiler geliştirdiğini ve bu yeni ürün ve teknolojilerin, toplumun tüm unsurlarının verimliliğini artırdığını belirtmektedir. Girişimcilik konusunun

bir diğer önemi yenilik ile ilgilidir. Girişimcilik, işletmeciliğin ve toplumun yapısında bir değişimi başlatmakta ve geliştirmektedir. Bu değişim büyümeyi ve üretimi artırmaktadır. Bu değişim ve gelişme için gerekli faktör ise yenilikçiliktir. Bu bağlamda girişimcilik desteğinin sebebi, girişimciliğin bir ülkenin ekonomik olarak gelişip kalkınmasında önemli bir faktör olarak görülmesidir.

2. Ekogirişimcilik

Bugün küreselleşmenin etkisiyle çevresel değişimin en üst düzeyde yaşandığı ve buna bağlı olarak da kaynakların tükenmesi, biyolojik çeşitlilik kaybı ve küresel ısınma gibi çok sayıda çevre sorununun ortaya çıktığı görülmektedir (Steffen vd., 2015). İnsan faaliyetlerinin doğal çevreye verdiği bu kitlesel zararın sonuçları insanların çevresel tahribata karşı hassasiyetlerini ve farkındalıklarını artırmıştır. Bu toplumsal duyarlılık, çevreye zarar veren faaliyetlerin kısıtlanması yönünde ulusal ve uluslararası kamuoyuna baskı oluştururken çevre dostu girişimler için yeni fırsatlar oluşturmaktadır. Çeşitli disiplinlerden araştırmacılar, girişimcilerin sadece çevresel sorunların önemli bir faili olmakla kalmayıp aynı zamanda bu sorunların başarılı bir şekilde ele alınmasında da kilit bir rol oynayacağı konusunda hemfikirdir (Geels, 2011; Heede, 2014). Bu bağlamda girişimciliğe farklı bir boyut kazandırmanın zamanı geldiği görülmektedir. Bu yeni boyut hiç kuşkusuz çevreci piyasanın yarattığı fırsatlar temeline dayanan ekogirişimciliktir.

Ekogirişimcilik kavramı, İngilizcede ekolojiyi ifade eden "ecological (eco)" ve girişimciliği ifade eden "entrepreneurship" kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. İlk olarak 1990'lı yıllarda ele alınmaya başlayan ekogirişimcilik "çevresel girişimci", "yeşil girişimci" ve "sürdürülebilirlik" gibi kavramlarla da açıklanmaya çalışılmıştır (Farinelli vd. 2011; Gevrenova, 2015). Ekogirişimcilik kavramı, yenilik, risk, yeni bir iş fikri gibi girişimciliğin temel özellikleri ile ekolojik ve sosyal sorulara katılımının birleşiminden türemiştir. Aykan'ın (2012) Schaper'den (2002) aktardığına göre ekogirişimcilik, bir taraftan örgütlerin girişimcilik amaç ve hedeflerini gerçekleştirirken diğer taraftan da örgütlerin faaliyetleri ile topluma pozitif katkı sağlayarak insanlar ve çevre üzerindeki negatif etkileri de en aza indirmektir. Ekogirişimcilerin temel amacı, çevre dostu işletmeler kurarak ve doğal yapının korunmasını sağlayarak yaşanabilir bir çevre bilinci oluşturmaktır.

Ekogirişimcilik, çevreci değerlere dayanan yeni iş tanımları oluşturmak amacıyla bulduğu yeni fırsatlarla bu amacı gerçekleştirmeye çalışır. Ekogi-

rişimcilik, çevre duyarlılığına dayalı müşteri talebinin yeni iş fırsatları yaratabileceği ve sanayileşmenin neden olduğu bazı çevresel zararların telafi edilebileceği görüşüne de dayanmaktadır (Tilley ve Parrish, 2006). Isaak (2002); ekogirişimciliği, önemli yenilikler aracılığıyla sosyal ve çevresel olarak angaje olan işletmeleri dönüştüren bir sistem olarak tanımlar. Ekogirişimciler, çevresel değerleri işletmenin kimliğini yansıtan temel bileşenlerinden biri olarak algılayan ve bu değerleri pazarda işletmeye rekabet avantajı sağlayacak fırsatlara dönüştüren yaratıcı kişilerdir (Allen ve Malin, 2007).

Ekogirişimcilik yeşil ekonomi ile ilişkilidir. Yeşil ekonomi modelinde çevresel konulara ve sürdürülebilir işletmelere dikkat etmek bir önceliktir. Yeşil girişimciliğin önemli bir yönü, çevre kirleticilerin zararlı etkilerine karşı çevrenin korunmasıdır. Ekogirişimciliğin diğer ana amaçları arasında atıkların uygun şekilde geri dönüştürülmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının teşvik edilmesi, hayvancılık ve organik tarıma özen gösterilmesi yer almaktadır (Uslu vd., 2015). Ekogirişimciler veya yeşil girişimciler, çevreyi korumak için sürdürülebilir işletmeler kuran kişilerdir (Kirkwood ve Walton, 2010).

Kişilerin ekogirişimciliğe yönelmekteki amacı sadece istenen karlılığı sağlamak değil aynı zamanda toplum üzerinde de olumlu etkiler bırakmaktır (Silajdzic vd., 2014) Ekogirişimcilik, yeşil ekonomiyi teşvik etmek ve onun sürdürülebilirlik ile ilgili getirdiği yeniliklerin uygulanması olarak görülebilir. Nitekim bazı yazarlar “ekogirişimciliğin” aslında sürdürülebilir girişimcilik olduğuna inanmaktadır. Buna göre ekogirişimcilik, sürdürülebilir kalkınmanın en önemli üç bileşeninden olan geleneksel, sosyal ve sürdürülebilir girişimciliğin kesişimidir (Gevrenova, 2015). Özetle ekogirişimcilik; ürün ve hizmetlerin, teknolojilerin, üretim yöntemlerinin ve organizasyonların çevre üzerinde olumlu bir etkisi olmasını sağlayan ekonomik bir faaliyettir. Gevrenova’ya (2015) göre ekogirişimciliğin olumlu etkileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- a) Bilinçli tüketimi teşvik ederek, tüketicinin davranışında değişikliğe yol açan, çevre üzerindeki olumsuz etkiyi azaltan ürün veya hizmetler ile şekillendirmek
- b) Girişimcilerin, ekolojik denge ile ekonomik denge arasında ortak bir yaklaşım sergilemelerini sağlamak

- c) Ürün ve hizmetlerin üretimi ve tüketimi sürecinde yenilikçi ve çevreyle ilgili çözümler getirmek
- d) Sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya ve çevreyi korumaya yönelik iş modelleri geliştirmek
- e) Toplumun talebi ve yeni yaşam biçimi ile bağlantılı olarak piyasada yeni olasılıklar keşfetmek

Ekogirişimciliğin etkilerini çevresel etkiler, sosyal etkiler ve ekonomik etkiler olmak üzere aşağıdaki tablodaki gibi özetleyebiliriz:

Tablo 1: Ekogirişimciliğin Etkileri

Çevresel Etkiler	Sosyal Etkiler	Ekonomik Etkiler
Sera gazı emisyonlarının azaltılmasıyla iklim değişiminin veya iklim belirsizliğinin azaltılması	Çevreye duyarlı gruplar için gelir ve iş fırsatlarının artırılması	Yerel girişimciliğin teşvik edilmesi
Sıfır atık yönetimi kapsamında çevresel atıkların değerlendirilmesi ve atığa dayalı risklerin ortadan kaldırılması	Yerel halkın, doğal yapı hakkında eğitim öğretim ve beceri olanaklarının geliştirilmesi	Toplumsal maliyetlerin azaltılması ve satın alma gücünün artırılması
Atık yönetimi ile geri dönüşümü yüksek katma değerli ürünler üretilmesi	Kadınların güçlendirilmesi ve girişimcilğe teşvik edilmesi	Çevre dostu ve kapsayıcı yenilikçi temele dayalı değer zincirlerinin oluşturulması
Başta su olmak üzere doğal kaynakların tüketimini azaltarak doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanması	Ekogirişimcilerin güven ve saygınlığının geliştirilmesi	Yerel el sanatlarının ve turizmin tanıtımının desteklenmesi

Kaynak: Jayasinghe, R., Liyanage, N. ve Baillie, C. (2021). Sustainable Waste Management Through EcoEntrepreneurship: An Empirical Study of Waste Upcycling EcoEnterprises in Sri Lanka. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 23, 557-565.

Ekogirişimciliğe ilişkin mevcut durum analizini ise aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

<p style="text-align: center;">GÜÇLÜ YÖNLER</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ürünlerin işlenmesi için basit lowbost teknolojisinin kullanılması • Çeşitli kaynaklara ve ağlara erişim sağlayan ortaklıklar ve topluluk bağlantıları • Yerel sorunlara ve ihtiyaçlara yönelik yenilik getirebilme kapasitesi, • Kadın işgücü ve girişimcilerin sürece dahil edilmesi, • Sürdürülebilir yaşamı destekleyen bir hikayeye sahip özgün bir ürün koleksiyonu. 	<p style="text-align: center;">ZAYIF YÖNLER</p> <ul style="list-style-type: none"> • İş ve pazarlama becerilerindeki boşluklar, • Çoğu zaman üyelerin verimli çalışma taahhüdü vermemesine yol açan esnek çalışma saatleri, • Yüksek çalışan devir hızı, • Marka ve kalite standartları konusunda anlayış ve dikkat eksikliği, • Eko turizm alanında nitelikli personel açıklığı, • Planlama ve izleme sürecindeki eksiklikler.
<p style="text-align: center;">FIRSATLAR</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ekogirişimciliğe yönelik imalat endüstrilerinin varlığı, • Sürdürülebilir tüketim ve üretime ilginin artması, • Çevre dostu ürünlere değer veren turizm odaklı niş pazarların varlığı, • Kamu ve özel kuruluşların yansira sivil toplum kuruluşların ekogirişimciliğe yönelik destekleri, • Bölgenin eko turizme uygun olması, • Eko turizm alanında faaliyet gösteren ulusal ve uluslararası şirketlerin yerel işletmeler ile işbirliği yapma istekleri. 	<p style="text-align: center;">TEHDİTLER</p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme sermayesi veya ölçek büyütme yatırımları için finansmana sınırlı erişim, • Sürdürülebilir pazar fırsatlarının eksikliği. • Müşteri sürekliliğini sağlamada karşılaşılan güçlükler, • Eko turizmi koruyucu tedbirlerin veya politikaların eksikliği, • Eko turizm kültürünün zayıflığı, eko turizm pazarlamasına yönelik tanıtım ve tutundurma faaliyetlerinin yetersizliği, • Piyasada benzer ve seri üretilen ürünler ile rekabet.

Şekil 1: Ekogirişimciliğin GFTZ Analizi

Kaynak: Jayasinghe, R., Liyanage, N. ve Baillie, C. (2021). Sustainable Waste Management Through EcoEntrepreneurship: An Empirical Study of Waste Upcycling EcoEnterprises in Sri Lanka. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 23, 557-565'ten uyarlanmıştır.

2.1. Ekogirişimciliğin Özellikleri

Ekogirişimcilik, sahip oldukları özellikler ile diğer girişimcilik türlerinden ayrılmaktadır. Schaper (2002) ve Farinelli, vd. (2011) bu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Ekogirişimcilik, girişimcilik sürecinde olduğu gibi tüm aktiviteleri kapsamaktadır. Bütün ekogirişimciler belirli düzeyde riski göze alarak ve sahip olunan kaynakları en rasyonel şekilde kullanarak fırsatları değerlendirilmeyi amaç edinmektedir.

- b) Ekogirişimciler, ticari faaliyetlerinin bütününde çevre üzerinde olumlu bir etki oluşturarak daha sürdürülebilir bir gelecek kurmaya çabalarlar.
- c) Bütün ekogirişimciler ortak değer ve amaçlara sahiptir. Bunlar ekolojik çevrenin korunması ve daha sürdürülebilir bir gelecek arzudur.
- d) Ekogirişimciler, genellikle çok yüksek risk içeren yeni iş fırsatları ve girişimler üstlenirler. Bu ticari girişimlerin sonucu genellikle tahmin edilemez.
- e) Ekogirişimciler içsel olarak motive olurlar. Ticari faaliyetleri, doğal çevre ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde genel olarak olumlu bir etkiye sahiptir ve bilinçli olarak daha sürdürülebilir bir gelecek sağlamayı amaçlar.

2.2. Ekogirişimcilik Türleri

Henüz emekleme aşamasında olmasına rağmen ekogirişimcilik üzerine yapılan araştırmalar, çevreye karşı kurumsal sorumluluğun toplumsal farkındalığı ve stratejik iş geliştirmede ekolojik sürdürülebilirliğin yükselen önemi karşısında artan bir görünürlük kazanmaktadır (Demirel vd., 2019). Ekogirişimcilik hakkındaki gelişen literatüre bakıldığında farklı araştırmacıların ekogirişimcilik ile ilgili olarak farklı sınıflandırmalar yaptığı görülmektedir (Demirel vd, 2019; Isaak, 2005; Linnanen, 2002; Schaltegger, 2005; Walley ve Taylor, 2010). Yazarlar bu sınıflandırmaları genellikle ekogirişimciliği farklı yönleri ile inceleyerek yapmışlardır.

Ekogirişimciliği ayrı bir tür olarak ele alan Linnanen (2002) iki boyutlu bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırmanın birinci boyutu dünyayı değiştirme, çevre ve yaşamın kalitesini yükseltme isteğinde olan ekogirişimcileri temsil ederken ikinci boyutu para kazanma ve işlerini büyütme isteğinde olan ekogirişimcileri temsil etmektedir. Birbirine karşıt gibi görünen bu iki boyuttan ilki sürdürülebilir bir yaşam için değerli bir amaç gibi görünse de iş yapmak için yeterli değildir. İkinci boyutta ise çevreci iş alanlarda faaliyet gösteren işletmeleri diğer iş alanlarında faaliyet gösteren işletmelerden ayrı görmeyerek başarıya odaklanmaktadır.

Linnanen ve arkadaşlarının yaptığı sınıflandırmaya benzer bir sınıflandırma ise Pastakia (2002) tarafından yapılmıştır. Pastakia tarım sektörü üzerine yaptığı araştirmasında iki tür ekogirişimden söz etmektedir. Bunlardan birincisi, kişisel veya örgütsel kazançlarını, çevre dostu ürünler ve süreçler gibi yeşil

işletme fırsatlarını saptayarak bunları yeni iş fırsatlarına dönüştüren ve kârını maksimize etmeye çalışan ticari ekogirişimcilerdir. İkincisi ise birey ve örgütleri pazar veya pazar dışı kanallarla çevre dostu fikir, ürün ve teknolojiler geliştirmek amacı ile faaliyet gösteren sosyal ekogirişimcilerdir. Isaak (2005) daha farklı bir sınıflandırma yaparak ekogirişimcileri “yeşil işletmeler” ve “daha yeşil işletmeler” olarak ayırmaktadır. Yeşil işletmelerin kuruluş felsefesinde çevre kaygısı yatmaz ve bu yüzden çevreye karşı bir hassasiyet gözetmezler. Bu tür işletmeleri ekogirişimci yapan şey yeşil pazardaki fırsatlardır. Bu fırsatları değerlendirmek isteyen işletme yöneticileri çevre dostu bir strateji izlerler. Daha yeşil ekogirişimcilerin kuruluş felsefesinde çevreci bir anlayış vardır. İlk kurulduklarında çevreye dost ve çevresel hassasiyetleri gözeterek faaliyette bulunurlar.

Isaak (2005) sınırlandırmasına benzer bir sınıflandırma ise Demirel vd. (2019) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, ekogirişimcileri doğuştan ekogirişimciler ile dönüşen ekogirişimciler olarak sınıflandırmaktadır. Dönüşen ekogirişimciler, mevcut şirketlerin çevreye duyarlı hale gelerek ekolojik ürün ve teknoloji kullanmalarını ifade etmektedir. Doğuştan ekogirişimci olan şirketler ise girişimlerin en başında daha yeşil ve daha çevre dostu bir yaklaşım sergileyip, sosyal ve çevresel kaygılar için pratik ve yenilikçi çözümler sunan bir yol izlemektedir.

Bir diğer sınıflandırma tipolojisi ise Walley ve Taylor (2010)' a aittir. Yazarlar bu tipolojilerinde ekogirişimcileri içsel ve dışsal motive olmalarına göre sınıflandırmaktadırlar. Bunlar yenilikçi ve fırsatçı ekogirişimcilerdir. Bu ekogirişimcilerden vizyoner şampiyonlar ile yenilikçi fırsatçılar daha çok devlet teşvikleri gibi dışsal motivasyondan etkilenirken özel amaçlı ve etik maverikler ise deneyim ve eğitim gibi içsel motivasyonlardan etkilenmektedirler. Yenilikçi fırsatçılar ve özel amaçlı ekogirişimciler kâr odaklı olmalarına rağmen vizyoner şampiyonlar ve etik maverikler sürdürülebilirlik odaklıdır.

Literatürde ekogirişimcilerin, Aydın ve Çakar'a (2013) göre ticari ve sosyal ekogirişimciler olmak üzere iki boyutta değerlendirildiği görülmektedir. Ticari ekogirişimciler yeşil işletme kurucuları olarak ele alınmakta olup bu tür girişimciler toplumda iyi bir imaja sahip olmak için ekolojik ürünler ve buna ilişkin süreçleri kullanmayı amaç edinmektedir. Çıkış noktası dünyada, ekolojik ürünlere yönelik tüketicilerin ilgisinin artırılması ve buna bağlı olarak küresel boyutta ekolojik işletmelerin kurulmasıdır. İkinci boyut ise sosyal ekogirişimciliktir. Sosyal ekogirişimcilik ise çevre dostu ürünler hakkında fikirler üreten, tüketicilerin hassas oldukları konulara duyarlılık gösteren girişimciliktir.

2.3. Ekogirişimciliğin İtici Gçleri

evre dostu ve sürdürülebilir girişimciliği itici birçok faktör düşünülebilir. Bu faktörlerden bir kısmı girişimcinin kendisinden kaynaklanabileceği gibi bir kısmı da müşteri talepleri ve pazar koşullarından ya da politika yapıcıların yürüttükleri politikalardan kaynaklanabilir. Bu bağlamda ekogirişimciliğin oluşmasına etki eden faktörleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

Ekogirişimcinin kendi zelikleri: Ekogirişimcilerin yerleşik işletmelerde çevresel konulara yönelik olumlu tutumları da birçok çalışmada gösterilmektedir (Pastakia, 2002; Schaltegger ve Wagner, 2011). Ekogirişimciler evresel ve sosyal faydaların katılımlarıyla elde edilebileceğine inandıkları için sürdürülebilir ve evre dostu iş uygulamalarına gönüllü olarak dahil olmaktadır. Ekogirişimciler yenilikçidir ve çevreye yönelik hedeflerine en az ekonomik hedefler kadar önem verirler. Ekogirişimcilerin evre dostu girişim faaliyetlerinin en önemli motivasyon kaynaklarından biri sahip oldukları etik değerlerdir (Gast, 2017).

Müşteri talepleri ve pazar koşulları: Bu kategorideki ekogirişimciler piyasa güdümlü hareket ederler ve çevreci uygulamalarda aktif olarak bulunmazlar. Öte yandan müşteriler, tedarikçiler ve yatırımcılardan gelen taleplere ve rakipler gibi diğer piyasa oyuncularından gelen dış baskılara tepki verirler. Bu tepkinin sonucu olarak evre dostu işletme faaliyetleri yürütürler (Hockerts ve Wüstenhagen, 2010; Pastakia, 2002)

Politika yapıcılar: Politika yapıcıların vergi indirimleri, teşvikleri gibi ekogirişimciliği destekleyen politika ve uygulamaları ekogirişimciler için önemli bir itici güç oluşturmaktadır. Bununla birlikte girişimciler hkmet ve hkmet dışı (evre örgütleri) kurumlar tarafından oluşturulan sıkı düzenleyici ervelere ve gereksinimlere uymak zorundalardır (Pastakia, 2002; Schaltegger ve Wagner, 2011).

Ekogirişimcileri motive eden faktörler ise aşağıda yer alan tablodaki gibi özetlenebilir:

Tablo 2: Ekogirşimcileri Motive Eden Faktörler

Ekogirşimciliği Motive Eden Faktörler	Ekogirşimcinin Davranışsal Özelliği
Doğal veya çevreci değerler	Çevreye duyduğu ilgiyi destekleyici davranış. Daha iyi bir çevre, sürdürülebilir çevre ve çevre eğitimine olan inanç.
Pazar boşluğu	Pazar fırsatlarını görebilen ve ihtiyaç odaklı ürün/hizmet üretme ve pazarlama
Kazanç isteği	Kendisi ve ailesinin geçimi için kazanç sağlama.
Bağımsız iş yapma isteği	Kendi işinin patronu olma ve bu işi geliştirme
Tutku	Yaşanabilir bir çevre için “çevre tutkusu”, çevre dostu ürünler geliştirme, üretme ve pazarlama isteği,
Aile desteği	Yaşam biçimi, iş-aile dengesi, aile ile iş birliği
İş ile ilgili faktörler	İş bulma ve başkalarının yanında çalışmanın zorluğu.

Kaynak: Kirkwood, J. ve Walton, S. (2010). What Motivates Ecopreneurs to Start Businesses. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 16 (3), 204-228’den uyarlanmıştır.

3. Ardahan’ın Ekogirşimcilik Alanları

Ardahan, yaklaşık 3000 yıllık bir geçmişe sahiptir. İl, 628 yılında Hazar Türklerinin bir kolu olan Arda Türklerinin eline geçerek Ardahan adını almıştır. 1068 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan tarafından fethedilmiştir. 29 Mayıs 1555 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’na dâhil edilmiştir. 1877 Türk-Rus Savaşı’na kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun “Ardahan sancağı”nı oluşturmuştur. 1878’de 93 Harbi sonucunda yapılan anlaşma gereğince Batum ve Kars’la birlikte Ardahan da savaş tazminatı olarak Rus hâkimiyetine bırakılmıştır. 3 Mart 1918 tarihinde ise imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması ile 40 yıllık Rus hâkimiyeti son bulmuş ve Osmanlı Devleti’ne iade edilmiştir. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması’yla ordularımızın geri çekilmesi sonucu düşman birliklerinin işgaline uğramıştır. 23 Şubat 1921’de düşman işgalinden kurtarılmıştır. 7 Temmuz 1921 tarihinde mutasarrıflık yapılan Ardahan, 1926 yılında ilçe yapılarak Kars iline bağlanmış, 27 Mayıs 1992 tarihinde ise il olmuştur (URL1). Ardahan’ın Çıldır, Damal, Göle, Hanak ve Posof olmak üzere beş ilçesi bulunmaktadır ve her bir ilçenin kendine özgü özellikleri vardır.

Ardahan ilinin sahip olduğu coğrafi konum, tarihî geçmiş, ekonomik, kültürel ve doğal yapılar çerçevesinde ön plana çıkan ekoturizm ve ekogirşimcilik alanlarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

3.1. Yayla Turizmi ve Ekogirişimcilik

Türkiye’de yaylacılık kültürü, uzun yıllılardan beri başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere Akdeniz, Ege ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaygın bir şekilde sürdürülmektedir (Doğanay ve Coşkun, 2013). Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Ardahan ve ilçeleri de bu çerçevede zengin bir yaylacılık kültürüne sahiptir. Ardahan tarih boyunca yaylacılık geleneğinin sürdürüldüğü bir ilimizdir. Özellikle haziran ve ekim ayları arasında yayla kültürünün yaygın bir şekilde yaşandığı görülmektedir. Yaylacılık geleneğinin sadece yöre halkının gerçekleştirdiği bir faaliyet olarak görülmemesi gerekir. Bu dönem içerisinde yaylalarda her ilçenin veya köyün kendi gelenek ve göreneklerine özgü yayla şenlikleri farklı zamanlarda gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla zengin bir kültürel özelliğe sahip bu gelenek ekoturizm kapsamına alınarak yörenin kalkınmasına ve girişimciliğine de katkı sağlayacaktır. Özellikle Ardahan ve yöresinde yayla mevsiminin yaşandığı dönemlerde ülkemizin batı kısımlarında sıcak bir yaz mevsimi yaşanmaktadır. Bu çerçevede yaylacılığın sunmuş olduğu imkânları geliştirerek ülkemizin farklı bölgelerinde yaşayan insanların bölgeye olan ilgisi artırılabilir. Yayla turizmi ve ekogirişimcilik bağlamında farkındalık oluşturulabilmek için aşağıdaki öneriler dikkate alınabilir:

- a) Ulusal veya uluslararası düzeyde yaylacılık kültürü ile ilgili sempozyumlar düzenlenebilir. Gerçekleştirilecek sempozyumlar yıl ve ilçe bazlı temalara uygun bir şekilde tertip edilebilir. Bu bağlamda bölgenin tanıtılması ve turizme kazandırılmasında bilim dünyasının desteği sağlanabilir.
- b) Sanayi odasının öncülüğünde yayla ürünlerinin üretim süreci, üretilen ürünlerin tanıtım ve pazarlamasına yönelik tanıtım ve pazarlama etkinliği düzenlenebilir.
- c) İle özgü yayla yerleri tespit edilerek bu yerlere ulaşım yolları belirlenebilir ve yön levhaları konulabilir.
- d) Yaylalara ulaşım için yaya ve araç yolları yapılarak düzenli bir bakım hizmeti sağlanabilir.
- e) Yaylalarda yeme içme ve konaklama imkanları geliştirilebilir. Bu durum merkezi konum olarak seçilebilecek yaylalarda gerçekleştirilebilir.
- f) Yöresel olarak düzenlenen yayla şenliklerinin tanıtılması ve bu şenliklere katılımın artırılması ile farkındalık kültürünün geliştirilmesi sağlanabilir.

3.2. Göl Turizmi ve Ekogirişimcilik

Ardahan göl turizmi ve girişimciliği açısından önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin üçüncü büyük gölünün il sınırları içerisinde yer alması Ardahan'a olan ilgiyi daha da artırmaktadır. Ardahan ilinde ekoturizme hizmet eden irili ufaklı göller bulunmaktadır (Apalı, 2015). Bu göllerin en büyüğü Çıldır Gölü'dür. Ardahan bölgesinde ve yoğunlukla Posof ilçesinde ekogirişimcilik faaliyetlerine kazandırılacak diğer göller ise Aktaş (Hozapın) Gölü, Ayı Gölü, Karagöl (Vakla) Gölü, Balık Gölü, Kanlıgöl, Arile (Balık) Gölü, Ayaz Göl, Sagre'nin Gölleri, ve Davar Gölü'dür. Bu göllerin en önemli ortak özelliği ise kapalı bir havza içerisinde olmaları, kaynak suları ile beslenmeleri ve bölgeye özgü benekli alabalık çeşidini barındırmalarıdır (URL 2).

Çıldır Gölü: *Doğu* Anadolu bölgesinin Van Gölü'nden sonra en büyük gölüdür. 115 km² olan bu göl, Kısır Dağı ile Akbaba Dağı arasında yer almaktadır. Gölün kuzeydoğu kıyısında Akçakale veya Kuşadası olarak adlandırılan küçük bir ada bulunmaktadır. Bu ada üzerinde çeşitli kuş türleri barınır. Karabat, Balıkçıl, Tulumboğaz ve Martı bunların en önemlileridir. Çıldır Gölü balık açısından oldukça zengindir. Kıyılardaki dere ağızlarında alabalık bulunur. Gölde en çok bulunan balık türü sazan balığıdır. Gölde tatlı su kefali de vardır. Yılın dört mevsimi yapılabilen balıkçılık bölge halkının bütçesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Gölde balıkçılık önemli bir insan aktivitesi olup kışın buz tutan gölde kalın buz tabakası kırılarak balık avlanmaktadır. Bu durum balık tutma tutkusu olanlar için önemli bir aktivite olmaktadır. Dolayısıyla Çıldır Gölü'nün tüm güzelliklerini turizme kazandıracak girişimcilik projelerinin hazırlanması ve desteklenmesi gerekir. Ardahan Üniversitesi Çıldır MYO kapsamında su ürünleri bölümü açılarak bu bölüme bağlı balık üreme, satış ve dağıtım tesisi kurulabilir. Diğer ilçelerde bulunan aşağıdaki göllerin ev sahipliği yaptığı farklı balık türleri de bu şekilde Çıldır MYO aracılığıyla değerlendirilebilir.

3.3. Kış/Dağ Sporları ve Ekogirişimcilik

Kış turizmi, bölgelerin kar yağışı yoğunluğuna göre ortaya çıkmaktadır. Kış mevsiminin büyük bir kısmı karlı geçen bölgelerde ön plana çıkmaktadır. Kış turizmi, yağın kar miktarına bağlı olarak karlı ortamlarda ve dağlık bölgelerde yapılan ve kış sporları uygulamalarının ağırlıklı olarak geliştirildiği merkez ve alanlara yönelik bir turizm çeşididir (Albayrak, 2013). Ardahan bu özelliği ile kış turizmine en uygun illerden biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü Ardahan ve ilçelerinde kış mevsimi hem uzun sürmekte hem de kar yoğun-

luğu bakımından kış turizmi için gerekli kriterleri taşımaktadır. Çıldır Gölü kış aylarında donmaktadır. Gölün bu özelliği ülkemizin diğer bölgelerinde yer alan göllerden farklılık göstermektedir. Bu nedenle gölde turizm potansiyeli yaratabilecek etkinlikler yapılmaktadır. En önemlileri Altın At Şöleni ve otomobil yarışlarıdır. Bu etkinlikler yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekebilir.

Yalnızçam Dağları, Ardahan'ın en önemli sıradağlarından biridir. Yalnızçam Dağları doğal güzellikleri ile hem parkur yürüyüşü hem de kış kayak sporlarına imkân tanımaktadır. Dağ yürüşü yapacaklar için eşsiz doğal güzellikler sunmaktadır. Kış sporları için modern tesisleriyle yerli ve yabancı turistlere ev sahipliği yapmaktadır. Turizm potansiyeli açısından gelişmeye açık bir bölgedir. Yazın doğal güzellikleri ile çok zengin bir bitki örtüsüne sahip olan, eteklerinde birçok yaylayı bulduran Ardahan'ın Posof ilçesi, kışın ise zirvesinden karın eksik olmadığı 2918 metre yüksekliğindeki Ilgar Dağı ile dağ yürüyüşü, gözlemevi ve kayak merkezi için ekogirişim yatırımlarına uygun bir bölgedir. Bölgede kış turizminin yaygınlaştırabilmesi için aşağıdaki hususların dikkate alınmasında yarar vardır (Yıldız ve Kaya, 2016:52):

- a) Bölgede kış turizminin farkındalığını oluşturma ve yöre halkının buna olan inancını geliştirme
- b) Turizm acentelerinin bölgeyi, kış turizmi konseptine almaları
- c) Bölgeye kış turizmine özgü yatırımların sağlanması, kamu-özel sektör iş birliği modellerinin (yap-işlet-devret, yap-kirala-devret, işletme hakkının devri ve yap-işlet) geliştirilmesi
- d) Yöre halkında kış turizminden gelir kazanma inancının oluşturulması
- e) Kış turizmine özgü aktivitelerin planlı bir şekilde belirlenmesi ve çeşitlendirilmesi
- f) Kış turizmi organizasyon komitesinin kurulması ve işlevsel hâle getirilmesi
- g) Kış şartlarına uygun ulaşım araçlarının belirlenmesi ve kullanıma sunulması
- h) Kış şartlarına uygun konaklama yerlerinin inşa edilmesi

4.4. Endemik Bitki Çeşitliliği ve Ekogirişimcilik

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kitlesel turizmden potansiyel olarak uzaklaşıldığı ve alternatif turizm arayışının giderek önem kazandığı

görülmektedir. Bu bağlamda bölgelerin, yeni turizm bölgeleri ve destinasyonlarının farklı özelliklerinin ortaya çıktığını görülmektedir (Kılıç ve Kurnaz: 46).

Ardahan ili farklı yükseklikteki plato ve dağların varlığı sebebiyle dünyada eşi olmayan ormanlar, alpin ve supalpin çayırlar, taşlık açık alanlar ve sulak alanlar ile çok farklı özellikte ve olağanüstü zenginlikte yabancı bitki çeşitliliğine sahiptir. Alçak kesimlerden yüksek kesimlere doğru birbirinden farklı özellikte bitki kuşakları oluşmuştur. Ardahan bitki örtüsü bakımında önemli bir ilimizdir. Çok çeşitli tür ve renklerde ağaç, ağaççık, çalı ve otsu bitkiler ve çiçekler bu ilde yetişmektedir. Ardahan ve yöresinde en yaygın bitki türleri, kırmızı üçgül, beyaz üçgül, yonca, taş yoncası, korunga, peygamber çiçeği, balılibaba, devedikeni, karahindiba, sığırdili arı otu, kekik, geven, adaçayı, lüfer otu, safran, iğde, söğüt gibi florası yüksek bitkilere ev sahipliği yapmaktadır (URL 3). Özellikle Posof'un Aşıkzülali, Kaleönü, Alabalık ve Kol köyleri yaylalarında her mevsime özgü bitki türü ve zenginliğinin ekoturizm kapsamına alınarak değerlendirilmesi bölge ekonomisine de önemli katkı sağlayabilir. Tamamen organik bitkilerle dolu olan Posof'un Urema Yaylası'nın her tarafından akan sular ve yaz aylarında dahi yüksek tepelerde kalan kar ise ayrı bir güzellik sağlamaktadır.

3.5. Festivaller, Şenlikler ve Ekogirişimcilik

Ardahan ve ilçelerinde yılın farklı dönemlerinde birçok festival ve şenlikler düzenlenmektedir. Türkiye'nin farklı şehirlerinde ikamet eden birçok kişi özellikle bu etkinliklere katılmak amacıyla bu bölgeye gelmektedir. Hatta büyük şehirlerde faaliyet gösteren Ardahan il, ilçe ve köy dernekleri organizasyonlar düzenleyerek Ardahanlıların bu etkinliklere katılımını özendirilmektedir. Etkinliklerin kapsamı genişletilerek ulusal düzeyde katılım sağlanabilir. Bu kapsamda bölgenin tanıtılması ve bölgeye özgü ürünlerin pazarlanması da sağlanmış olacaktır. En yaygın düzenlenen festivaller arasında Ardahan Bal Festivali, Göle Kaşar Festivali, Çıldır Göl Festivali, Çıldır Kar ve Buz Festivali, Bağdelen-Bülbülhan Yayla şenlikleri, Atatürk'ün İzinde Damal Şenlikleri, Ardahan Aşık Şenlikleri, Posof 19 Mayıs Şenlikleri, Canibek Yayla Şenlikleri, Hoçvan Yayla Şenlikleri, Posof Âşıklar Şöleni, Aşıkzülali Köyü Yayla Şenlikleri ve Çıldır Altın At şöleni sayılabilir. Artık geleneksel hâle gelen bu festival ve şenlikler ile bölgenin sahip olduğu tarihi ve doğal değerlerin ülke çapında tanıtımı yapılarak il genelinde turizmin gelişmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Bu etkinlikler günümüzde özellikle bölgeden göç etmiş insanların yoğun ilgisini çekmektedir (Akbulak, 2016: 14).

3.6. Gastronomi Turizmi ve Ekogirişimcilik

Gastronomi turizmi; geçmişten günümüze uzanan, yerel, organik ve otantik gıdaların üretiminin devam ettirilmesi ve buna bağlı olarak ev tipi yemek kültürünün sürdürülmesini, geleneksel damak tadının, mutfak kültürüne ait tarihî ve geleneksel bilginin, yemek pişirme tekniklerinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasını, yemek çeşitliliğinin korunmasını ve özgün gastronomi kültürünün yaşatılmasını destekleyen bir turizm çeşididir (Akdağ ve Üzülmöz, 2017: 302). Gastronomi turizmi, gelişim gösterdiği ülkelerde ve bölgelerde ulusal ve yerel ekonominin kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Gastronomi uluslararası kültürün bir parçası olarak turistlerin farklı kültürlerle ait yerel ürünleri daha çok tercih ettikleri, özellikle yöresel yiyecek ve içeceklerle olan eğilimlerinin diğer turist çeşitlerinden daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu yüzden gastronomi turizmi hem ulusal hem de yerel sektörlerin gelişmesine ve bu sektörlerle yatırım yapılmasına, yerel gastronomi değerlerinin korunmasına ve sürdürülebilirliğine olumlu yönde katkılar sağlayabilir (Erciyas ve Yılmaz, 2016: 94).

Ardahan'ın kaşar peyniri ve balı başta olmak üzere birçok ürününün ülke çapında isim yaptığı bilinmektedir. Ardahan ve ilçelerinde üretilen bal ve kaşar peyniri sertifikalandırılarak satış ve pazarlamasına yönelik girişimcilik faaliyetleri organize edilebilir. Yine bölgeyle ilişkilendirilen ve ön plana çıkan kaz yetiştiriciliği ve kaz eti yemeklerinin gastronomi açısından önemli bir yere sahip olması Ardahan için bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Bölgeden ülkemizin farklı bölgelerine göç eden önemli bir nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun bölgeyle olan ilişkileri devam etmektedir. Özellikle bölgeyle özdeşleşmiş ve yöre halkının damağında iz bırakan bal, tereyağı, peynir ve kaz eti vazgeçilmez ürünlerdir. Bu ürünlerin üretim, dağıtım ve pazarlanmasında bu nüfusun farklı illerde girişimcilik faaliyetlerinde buldukları bilinmektedir. Bu durumun fırsata dönüştürülerek hem yöre halkına hem de ekonomiye katkısı artırılabilir. Ardahan ve yöresi, gastronomi girişimciliğinde değerlendirilebilecek ürünleri şu şekilde sıralayabiliriz (URL 4): un çorbası, kesme aşı, höre aşı, keleş, cinar çorbası, kelemkeşir çorbası, puşruk aşı, ayran çorbası, süt çorbası, evelik çorbası, pışırık aşı, işkembe çorbası, hellâ aşı, ekmeğ aşı, kaygana, peynir eritme, mısır papası, haşıl, gaşo, könbe, sinor, bozbaş, lalanga, evelik sarması, buglama, kelle paça, kuymak, hasuda, kurut, etli hengel, kayıtma, gevrek, lokum, bişi, feselli, kete, mafış, kül pağaç, karnı çıruk, pileki ekmeğ, gaçabur, erişte, kesme makarna, gagala, gözlük, katmer, tandır kebab, kaçguç, patates külleme, sac altı kebab, tandırda kaz, köz kebab, sac kebab, dolma kebab, dal kebab, dil kebab, mumbar kebab, lokma, un helvası, sütlaç, şekerleme.

3.7. Yaban Hayatı ve Ekogirişimcilik

Ardahan ve çevresi yaban hayatı bakımından da zengin bir yapıya sahiptir. Bölgenin farklı yerlerinde her geçen gün farklı türlerin tespit edilmesi bölgeye olan ilgiyi artırmaktadır. Ardahan'ın faunasını oluşturan türler arasında başlıca ayı, domuz, tilki, porsuk, yaban keçisi, sansar, atmaca, kartal, çakal ve dağ horozu yer almaktadır. Çıldır ve Aktaş göllerinde sazan, murza, tatlı su kefali, dırmışka balıkları, akarsularında ise kırmızı benekli alabalık bulunmaktadır (URL 5).

15 Ocak 2009 tarihinde Çevre ve Orman Bakanlığınca onaylanan Posof Yaban Hayatı Geliştirme Sahası (YHGS) yönetim planı kapsamında, Ardahan ili sınırları içerisindeki Posof YHGS'nde gerçekleştirilen Dağ horozu (*Tetrao mlokosiewiczii*) envanter çalışması yapılmıştır (Akarsu vd., 2009). Bu çalışma sonucunda dünyada sadece Kafkasya bölgesinde bulunan ve çok endemik bir kuş türü olan dağ horozunun (huş tavuğu), Türkiye'de Artvin'de ve Ardahan'ın Posof bölgesinde de bulunduğu ortaya konulmuştur. Dolayısıyla çok sayıda kuş gözlemcisi dağ horozu için bu bölgeye gelmektedir. Bu faaliyeti bir turizm aktivitesi hâline getirerek bölgeye olan ilgi daha da geliştirilebilir. Bugün dağ horozu "Dağ Horozu Tür Koruma Eylem Planı" kapsamında koruma kapsamına alınmıştır. Yılmaz (2001) ekogirişimcilik bağlamında yaban hayatı turizminin daha etkili yönetilmesinde aşağıdaki hususların ön plana çıktığını belirtmektedir. Bunlar:

- a) Yaban hayatı turizminin ölçeği ve tipi ile yerel kültürler üzerindeki etkilerini dikkate almak
- b) Yaban hayatı turizminden elde edilecek gelirden yerel halkın faydalanması
- c) Doğal sit alanı olarak belirlenmiş alanlarda elde edilen ekonomik kazançların, korunan alan yönetiminin amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılması
- d) Yaban hayatı turizminin, farklı gelir düzeyinden ziyaretçilerin erişimine sunulması
- e) Bölgede yaban hayatı turizmine elverişli yerlerin belirlenmesi ve bu yerlerin ayrıntılı olarak paylaşılması
- f) Tur operatörleri ile sürekli iletişim hâlinde olunması
- g) Yaban hayatında çeşitliliğin ve sürekliliğin sağlanması

3.8. Ardahan ve Posof Belediyesinin Bungalov Ev Projesi ve Ekogirişimcilik

Ardahan Belediyesi tarafından hazırlanan ve Serhat Kalkınma Ajansının desteklediği proje kapsamında kent merkezinde 10 adet turistik bungalov ev ile restoran yapılması ve bu sayede en az 30 kişinin de istihdam edilmesi amaçlanmaktadır. Projenin hayata geçirilmesiyle çok sayıda yerli ve yabancı turist ağırlanabilecektir. Bölgede bu tür projelerin yaygınlaştırılması bölge turizmine önemli katkı sağlayacaktır.

Diğer bir çalışma ise Posof Belediyesi tarafından projelendirilen ve SERKA'nın destek verdiği Posof Çayı kenarında yapılan turizm amaçlı bungalov evlerdir. Bunlar doğal güzellikleri ile yerli ve yabancı turistler için önemli bir ekoturizm yatırımı olarak ön plana çıkmaktadır. Posof Belediyesi tarafından yaptırılan bungalov evlerinin etkisiyle Türkiye'nin Gürcistan'a açılan sınır kapısı Türkgözü (Badele) gümrük kapısına ev sahipliği yapan Ardahan'ın Posof ilçesi, eşsiz doğası ve yöresel ürünleriyle önemli turizm destinasyonlarından biri hâline gelecektir. Özellikle Ahıska ile Posof arasındaki kültürel benzerlikler ve coğrafi yakınlık bu projeye olan ilgiyi de önemli ölçüde etkileyecektir. Gürcistan'dan planlı bir şekilde günlük ve haftalık turlarla turistler ağırlanabilir. Ayrıca Türkiye'nin farklı bölgelerine göç eden Posof halkına da ev sahipliği ederek bölgeye olan ilgiyi canlandırmış olacaktır. Posof ve yöresinde üretilen yerel ürünlerin satışı yapılarak bölge halkına ekonomik katkı sağlanabilir.

3.9. Yöresel El Sanatları ve Ekogirişimcilik

Türkiye yöresel el sanatları bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Ülkemizin her bölgesinde kuşaktan kuşağa aktarılan ve her birinin farklı bir hikayesi olan çok sayıda sanat eserinin olduğunu görmekteyiz. Bu sanat eserleri bir taraftan bölgenin tarihine ışık tutarken diğer taraftan ise bölgenin tanıtımı ve turizmine de önemli katkı sağlamaktadır. Sarıoğlu'na (2005) göre el sanatları, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak, toplum yapısının şartları içerisinde oluşmuş, bölgesel özellikler ve sanatsal öğeler taşıyan, halk tarafından basit alet ve makinelerle bir fayda amacına yönelik olarak üretilen, dolaşısıyla alınıp satılan, kültürel kimlik taşıyan ürünlerdir. Can (2013) ve Öter'e (2010) göre yerli ve yabancı turistlerin özgünlük arayışı içinde el sanatlarına yönelmeleri Türkiye gibi turizm endüstrisi büyüyen ülkelerde istihdama katkı sağlamakta, kırsal bölgelerden göçü yavaşlatmakta ve buldukları bölgeyi çekici kılarak ekonomik ve sosyal refahın artmasında önemli bir itici güç hâline

gelmektedir. Bu nedenle ekoturizm veya kırsal turizm alanında ülkemize yöresel el sanatlarının bilinçli bir yaklaşımla değerlendirilmesi ekonomik, sosyal, kültürel ve turistik açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ardahan'da halıcılık ve gümüş işlemeciliği en önemli el sanatlarından. Yöre motiflerini taşıyan gümüş kemer, başlık ve takılar yöreye gelen turistlerin ilgisini çeken hediyelik eşyalardır. Yöreye ait el sanatları, halı, kilim, gürçün (heybe) yöresel folklorik bebek giysisi, yolluk, göğüslük, hasır, keçe, yün çorap, patik, yöresel dantel, yün iplik ve kayıştır. Halı ve kilim desenlerinde derme, kafkas, adiler, lezgi kazağı, koç boynuzu gibi desenler yaygın olarak kullanılmaktadır (URL 6).

Damal ilçesinde ilçeye özgü tarihi ve kültürel özellikleri yüzyıllardan günümüze getiren en önemli el sanatları Damal bebekleridir. Bu bebekler sadece Damal ve yöresindeki birkaç köyde kullanılan Türkmen kadınlarının kıyafetinden esinlenilerek yapılan plastik veya ahşap üzerine yöresel motiflerle kumaş ve boncuk işleyerek giydirdikleri minyatür bebeklerdir. Geleneksel kıyafetleri kuşaktan kuşağa taşımak, kültürel değerleri korumaya ve yörenin el sanatlarının tanıtımına ve turizmüne önemli katkı sağlamaktadır. Bu giysilerde iyi bir işçilik ve el emeği ile kumaş bezler üzerine boncuklar işlenmektedir. Damal bebekleri, 1996 yılında Japonya'da düzenlenen "Yöresel Folklorik Bebekler Yarışması"nda el emeği kategorisinde dünya birincisi olmuştur (URL 7). Dolayısıyla dünya geleninde farkındalığı oluşan bu bebeklerin ekogirişimcilik kapsamında değerlendirilmesi, üretiminin sürdürülebilir olması, satış ve pazarlama imkânlarının artırılması bölgeye önemli katkı sağlayacaktır.

3.10. Yöresel Meyve/Sebze Türleri ve Ekogirişimcilik

Posof'un sevahil (Eski Türkçede sahiller veya ırmak boyu anlamına gelir.) köylerinde ve yaygın olarak da Türkgözü köyünde yetişen, (Bu köyün eski adı Badele'dir.) içi ve dışı kırmızı olan elma çeşididir. Bu bölgenin kendine özgü iklimimaya sahip olması elmanın rengini ve tadını etkilemektedir. Yapılan araştırmalarda Posof İlçesinde bulunan 26 elma çeşidi ve bu çeşitlerin farklı versiyonları ile 45'i bulan çeşit arasında antosiyanin miktarının en fazla Posof/ Badele elmasında olduğu görülmüştür. Dünya üzerindeki tüm elma çeşitlerinde antosiyanin maddesi sadece kabuk bölgesinde olurken Posof/Badele elmasının hem kabuk hem de etli kısmında yüksek miktarda bulunması (içi kırmızı elma kabuğunda 100 gr.da 49,1 mg ve meyve etinde 100 gr.da 35,9 mg) meyvenin antioksidan aktivitesini artırmakta ve bu elmayı diğer çeşitlerden ayırmaktadır. Antosiyanin maddesi sayılan etkilerine ek olarak insülin miktarını yükselterek

kan şekerinin düşmesine yardımcı olmaktadır. Bu da bölge halkının bu elmanın şeker hastalığına iyi geldiği yönündeki inançlarını destekler niteliktedir (URL 8).

Türk Patent ve Marka Kurumunca yapılan inceleme sonunda içi, dışı kırmızı olan elma, 2019 yılında Posof Badele elması adıyla coğrafi işaret olarak tescillenmiştir. Markalaşma sürecinin başladığı Badele elmasının ekonomiye kazandırılması ve buna ilişkin yatırımların yapılarak elma rekoltesinin artırılması önemli bir husustur. Bu kapsamda Posof Belediyesi ve Kaymakamlığı örnek bahçeler kurarak bir başlangıç yapmışlardır. Serhat Kalkınma Ajansı tarafından ön plana çıkarılan ve Posof'a özgü diğer bir ürün ise Posof fasulyesidir. Posof fasulyesi pişirildiği zaman irileşmesinin yanı sıra ekiminden toplanmasına kadar geçen süreçte gübre ve ilaç kullanılmamaktadır. Dolayısıyla günümüz dünyasında doğa ile iç içe yaşayıp üretilen ve pazarlanan bir ürün olarak kabul edilmektedir.

3.11. Tarım ve Hayvancılık ve Ekogirişimcilik

Ardahan, tarım ve hayvancılık bakımından ilgi çeken iller arasında yerini alan en önemli ilimizdir. Bu nedenle Ardahan ve yöresinde ekoturizm kapsamında tarım ve hayvancılığa yönelik girişimcilik faaliyetlerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekir. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi tarafından hazırlanan Ardahan Tarımsal Yatırım Rehberi 2021'de tarım ve hayvancılık alanında girişimciliğe yönelmenin on temel nedeni aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (URL 9):

- a) İl genelinin hayvancılığa uygun çayır-mera arazilerine sahip olması
- b) İlin, dünya çapında önemli bir yere sahip da Kafkas arı ırkının gen merkezi ve izole bölge olması
- c) İlin bal üretim için zengin floraya sahip olması
- d) Bölge ülkelerine açılan iki sınır kapısının olması ve hayvansal ve bitkisel ürün ticaretin yapılması
- e) İlin ekolojik yapısının bozulmamış olması ve organik tarıma uygun alanların bulunması
- f) Çıldır Gölü ve Aktaş gibi doğal turizme elverişli göllerin ve Yalnızçam Kayak Merkezi'nin bulunması
- g) Kaz yetiştiriciliği için elverişli arazi ve iklim şartlarına sahip olması
- h) İlin sert bir iklime sahip olmasına rağmen Posof alt bölgesinin meyveciliğe elverişli ılıman bir iklim (mikroklima) yapısına sahip olması

- i) Bölgede yatırım projelerini destekleyen DAP -TKDK-SERKA kurumların varlığı
- j) Ülke genelinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir potansiyele sahip olması

Posof ilçesi Kafkas Arı Irkının özgün **bir eko tipini barındırdığı** için ilçe dışından arı girişine tamamen kapatılmış ve bu bölge tam olarak izole edilerek ırk koruma altına alınmıştır. İlde Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü, Kafkas arı ırkı gen kaynağının korunması ve geliştirilmesi için faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu merkezden ve Bakanlık kontrolünde Ardahan'da Kafkas ırkı ana arı üreten arı yetiştiricilerinden genetiği korunmuş Kafkas ana arısı temin edilebilmektedir. Ardahan'da arıcılık sektörüne verilen değer bir göstergesi olarak her yıl ağustos ayında "Geleneksel Ardahan Bal Festivali" düzenlenmektedir (SERKA, 2012).

3.12. Ekogirişimcilikte Ardahan Üniversitesinin Rolü

Üniversitelerin en önemli rollerinden biri de buldukları bölgenin potansiyellerini açığa çıkarmak suretiyle bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkı sağlamaktır. YÖK'ün almış olduğu karar doğrultusunda üniversiteler, bölgesel kalkınma odaklı misyon farklılaştırması ve ihtisaslaşma kapsamında sınıflandırılarak daha etkin ve verimli eğitim politikası izlemektedirler. Bu bağlamda üniversiteler buldukları bölgede ön plana çıkan, enerji, madencilik, katma değeri yüksek tarımsal ürünler, hassas tarım, doğal ve kültürel miras turizmi, tıbbi ve aromatik bilgiler, ormancılık ve tabiat, tarım ve hayvancılık gibi alanlara yönelerek girişimciliğin çeşitlenmesine, üretimin artırılması ve pazarlanmasına hem özel sektöre hem de kamu sektörüne öncülük etmektedirler. Bu bağlamda Ardahan Üniversitesi Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaştırması ve İhtisaslaşma temelinde özellikle süt ve süt ürünleri ile arıcılık alanında ihtisaslaşma sürecini başlatabilir.

Ardahan Üniversitesi Kafkas Arı ve Arıcılık Uygulama ve Araştırma Merkezi gibi merkezleri kurarak Ardahan ve çevresinde var olan Kafkas arı ırkı gen merkezi olmasının sağlanması ve ürettiği balın bilimsel olarak araştırılması, belgelenmesi, tanıtılması, korunması ve yaşatılması, Ardahan ve çevresinde arı ırkı soyunun korunması, çoğaltılması, ıslah edilmesi, üretim yapılması, eğitim verilmesi ve bölge imkânlarıyla organik kovan, çita ve organik balmumundan list yapılması, bu konuda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılarak çalışmanın yaygınlaştırılması gibi faaliyetlere öncülük etmektedir (URL10). Ayrıca üniversite bünyesinde bölgenin turizm zenginliklerine yönelik farkındalığı

oluşturmak için turizm alanında eğitim veren bölüm ve programlar mevcuttur. Tüm bu merkez ve programlar ile sektör temsilcileri arasında sürekli iletişim ve işbirliği kurularak girişimciliğe farklı bir bakış açısı kazandırılabilir. Özellikle yukarıdaki bölümlerde ele aldığımız ekogirişimcilik alanlarının geliştirilmesinde öncü bir rol üstlenmesi kişi ve kuruluşları cesaretlendirecektir.

4. Ardahan'ın Ekogirişimcilik Potansiyeline İlişkin Fütz Analizi

Ardahan ve yöresi ekogirişimciliğinin güçlü yönleri, zayıf yönleri, tehdit ve fırsatlarına (FÜTZ) ilişkin tespitleri aşağıdaki tablodaki gibi özetleyebiliriz:

Tablo 3: Ardahan'ın Ekogirişimcilik Potansiyeline İlişkin FÜTZ Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> Doğal yapının bozulmamış olması Endemik bitki örtüsü, flora ve fauna bakımından zengin bir çeşitliliğe sahip olması Uluslararası Ramsar Sözleşmesi kapsamına dâhil üç ayrı sulak alana sahip olması Farklı turizm alanlarına uygun ortamın olması Tarihsel olarak hayvancılık alanında bölgeye özgü üretimin devam etmesi ve özgün üretim yöntemlerinin korunması Organik hayvancılık potansiyelinin yüksek olması Yaylacılık kültürünün korunması ve sürdürülmesi Ardahan ve yöresinde ürünlerin tanıtımını sağlayacak çeşitli festivaller (kaz festivali, peynir festivali, bal festivali vb.) şenlikler ve şölenlerin düzenlenmesi Yöre halkının konukseverliği Yöresel el sanatları ve özgün kültürel niteliklerin varlığı ve sürekliliği (örn. aşıklık geleneği, düğünler vb.) 	<ul style="list-style-type: none"> Turizm seyahat acentelerinin yetersizliği Ekoturizm alanlarına ilişkin tanıtım ve tutundurma faaliyetlerinin yetersizliği Bölgenin turizm alanlarında konaklama yetersizliği Yerel halkın ekogirişimcilik ve ekoturizm konusundaki bilincinin gelişmemiş olması İklim şartlarının değişkenlik göstermesi Coğrafi konumu bakımından ulaşım zorluğu Demir yolu ve hava yolu taşımacılığının bulunmayışı Turizm yatırımlarında özel sektör payının sınırlı kalması Finansman sorunları Kısmen altyapı sorunları (köy ve yayla yollarının bakım ve onarımı, içme suyu, elektrik dağıtımı vb.)

FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> Ağır sanayi kuruluşları ve yoğun nüfusun bulunmayışı, yörenin doğal zenginliklerini devam ettirmesi Türkiye 2023 Turizm Stratejisinde alternatif turizm türlerine ağırlık verilmesi ve bu strateji belgesinde Ardahan'ın kış turizm koridoru kapsamına alınmış olması Ulaşım altyapısının giderek gelişmesi Posof Ilgar Dağı Tünel çalışmalarının başlatılmış olması, Türkiye'nin Gürcistan'a açılan kapısı Türkgözü Sınır Kapısının daha cazip hâle gelmesi Bölge halkının ekogirişimciliğe ve ekoturizme giderek artan ilgisi Ardahan Üniversitesinin varlığı ve üniversite bünyesinde turizm bölüm ve programlarının olması Başta Serhat Kalkınma Ajansının olmak üzere diğer kamu kuruluşlarının giderek artan destekleri Kırsal turizme yönelik AB hibe fonlarının varlığı Tescillenmiş yöresel ürünlerin varlığı (Posof Badele Elması ve fasulyesi, Ardahan çiçek balı, Damal Bebekleri). Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) projelerindeki artış 	<ul style="list-style-type: none"> Küresel düzeyde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen COVID 19 salgını Küresel iklim değişikliklerine bağlı olarak ekolojik dengenin bozulma riski Hizmet sektörünün salgın hastalıklardan doğrudan etkilenmesi Kalifiye eleman sorunu Kurumlar arası iş birliği ve güç birliğinin yetersiz olması Bölge insanının bölgede kalma ve yatırım yapma konusundaki isteksizliği Ekoturizm algısının ulusal düzeyde zayıf olması Bölgedeki yüksek göçe bağlı olarak genç nüfusun giderek azalması Ekoturizm faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olan yaylacılık kültürünün giderek zayıflaması Yaban hayatının zaman zaman karşı karşıya kaldığı riskler (kaçak avlanma vb.) Sektörel vizyon eksikliği

Kaynak: Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış SWOT Analizi *İle* Değerlendirilmesi, *Humanitas*, 2016; 4(7): 1-30, s. 17'den uyarlanmıştır.

Sonuç

Günümüzde girişimcilik üzerine yapılan akademik çalışmalarda girişimciliğin ekonomik, sosyal, kültürel vb. açılardan önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması hem bireyler hem de toplumsal açıdan büyük önem taşımaktadır. Girişimcilik, iş kurma ve bir işi sürdürme açısından yeni fikirlerin desteklenmesi, iş fikirlerinin hayata geçirilmesiyle verimlilik ve üretkenliği artırarak ekonomik refahın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma ve

toplumsal refahın dengeli bir şekilde gelişimini sağlamak için farklı girişimcilik türlerinin desteklenmesi giderek yaygınlaşmaktadır. Bu tür girişimcilikte öne çıkanlardan bazıları ise küresel girişimcilik, sosyal girişimcilik, kentsel girişimcilik, kadın girişimciliği, ekogirişimciliktir.

Ekogirişimcilik, girişimciliğe farklı bir açıdan bakan veya farklı bir boyut kazandıran bir özellik taşımaktadır. Ekogirişimcileri diğer girişimcilerden ayıran en önemli özellik, dünyayı daha iyi yaşanabilir hâle getirme ve ekolojik dengenin korunmasını sağlama arzusudur. Palmer'in (2014) çalışmasında da vurgulandığı gibi ekogirişimcilerin çevreye bakış açısı turum ve davranışları ile sahip oldukları değerler onları diğer girişimcilerden farklı kılmaktadır. Ekogirişimcilik, şimdiye kadar var olmayan çevreye özgü yeniliklerin geliştirilmesidir. Gelişmiş ülkelerde ekogirişimcilerin sahip oldukları bilgi, deneyim ve tecrübeleri çevresel konuların ele alınmasında ve çevreye karşı davranışların geliştirilmesinde güçlü bir etkiye sahiptir. Ekogirişimcilik, çevre dostu ürünlere yönelik tüketici taleplerinin oluşturulması ve çevre dostu ürünlerin üretimine ilişkin teşviklerin oluşturulduğu bir sistemdir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için ise çevreye duyarlı politika ve teknolojik alt yapının geliştirilmesi gerekir. Ekogirişimciliğin bölgesel ve ulusal düzeyde bir değer hâline getirilmesi için çevresel kaynakların korunması, yeşil bir girişimin başlatılması gerekmektedir. Ekogirişimciliğin geliştirilmesi için iç ve dış faktörlere bağlıdır. İç faktörler, ekogirişimcilerin sahip olduğu bilgi birikimi, tasarlanan işletmenin yapısı, girişimcilerden çevre bilgisi, öncelikle yöre halkının bu tür girişimciliği algılama biçimleridir. Dış faktörler ise ekopazarın varlığı ve büyüklüğü, bölgesel ve ulusal müşteri talepleri, rekabet durumu, sivil toplum kuruluşlarının desteği (TEMA gibi), finansman desteği gibi faktörlerdir.

Ülkemizin her bir bölgesi farklı sosyokültürel ve ekolojik yapıya sahiptir. Dolayısıyla her bölgenin yapısına uygun ekogirişimcilik alanlarının tespit edilmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Bu çalışmada ele alınan Ardahan ilinin ekogirişimcilik potansiyeli de bu çerçevede değerlendirilmiştir. Ardahan ve yöresi; yayla turizmi, göl turizmi, kış ve dağ sporları, endemik bitkiler, festivaller ve şenlikler, gastronomi, yaban hayatı, yöresel el sanatları, yöresel tarımsal ve hayvansal ürünler açısından değerlendirilmesi ve bu çerçevede girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi hem yöre hem de bölge ekonomisine önemli katkı sağlayacaktır.

Ardahan'ın, rekabetçi bir ekoturizm için güçlü bir potansiyele sahip olduğu görülmüştür. Ardahan'ın sahip olduğu doğal ve kültürel kaynaklar bu çerçeği doğrulamaktadır. Bu bağlamda, Ardahan ve çevresinde potansiyel olarak faaliyet gösterecek ekogirişimcilerin diğer girişimcilik türlerinden farklı bir şekilde ele alınması ve desteklenmesi gerekir. Ekogirişimcilerin ekoinovasyon, çevreye karşı duyarlılık ve sürdürülebilir büyüme gibi konularda geliştirilmeleri bölgeye olan ilgisi de artıracaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, F., Arık, B. M., Ataol, M. ve Balkız, Ö. (2009). Posof Yaban Hayatı Geliştirme Sahası Dağ Horozu (*Tetrao mlokosiewiczii*) Envanter Çalışması: 11-15 Mayıs 2009. Doğa Derneği, Ankara.
- Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi. *Humanitas*, 4(7), 1-30
- Akdağ, G. ve Üzülmüş, M. (2017). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Kapsamında Otantik Yiyeceklere Yönelik Bir İnceleme, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (Özel Sayı 2), 301-309.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*, Ankara: Detay Yayıncılık
- Allen, John C., Stephanie Malin (2007). Green Entrepreneurship: A Method for Managing Natural Resources?. *Society and Natural Resources*, 21, 828-844.
- Apalı, Y. (2015). Ekoturizmin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi ve Ardahan'ın Ekoturizm Potansiyeli. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 111-124.
- Aydın, E. ve Çakar, U. (2013). Girişimcilik ve Ekolojinin Bütünleşmesi: Ekogirişimcilik, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(58), 53 - 61.
- Aykan, E. (2012). Girişimciliğin Değişen Yüzü Ekolojik Girişimcilik, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 195-212.
- Demirel, P., Li, Q. C., Rentocchini, F., ve Tamvada, J. P. (2019). Born to be Green: New Insights into the Economics and Management of Green Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 52(4), 759-771.
- Demirel, Y. (2021). Girişimci ve Girişimcilik ile İlgili Temel Kavramlar, Y. Demirel (Ed.), *Girişimcilik Teoriden Pratiğe* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Doğanay, H. ve Coşkun, O. (2013). Türkiye Yaylacılığındaki Değişme Eğilimleri ve Başlıca Sonuçları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(30), 1-28.
- Erciyas, N. ve Yılmaz, İ. (2021). Gastronomi Turizminin Gelişiminde Gastronomi Festivalleri ve Türkiye'deki Mevcut Durum. *ARTıcle: Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 91-108.
- Farinelli, F., Bottini, M., Akkoyunlu, S., ve Aerni, P. (2011). Green Entrepreneurship: The Missing Link Towards a Geener Economy. *Atdf Journal*, 8(3/4), 42-48.
- Gast, J., Gundolf, K., ve Cesinger, B. (2017). Doing Business in a Green Way: A Systematic Review of the Ecological Sustainability Entrepreneurship Literature and Future Research Directions. *Journal of Cleaner Production*, 147, 44-56.
- Geels, F. W. (2011). The Mult-level Perspective on Sustainability Transitions: Responses to Seven Criticisms. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 1 (1), 24-40.
- Gevrenova, T. (2015). Nature and Characteristics of Green Entrepreneurship. *Trakia Journal of Sciences*, 13(2), 321-323.
- Gorman, G., Hanlon, D. ve King, W. (1997) Some Research Perspectives on Entrepreneurship Education, Enterprise Education and Education for Small Business Management: A ten Year Literature Review. *International Small Business Journal*, 15(3), 56-78.
- Harvey, M., Kiessling, T., Moeller, M. (2010). A View of Entrepreneurship and Innovation From the Economist "For All Seasons": Joseph S. Schumpeter. *Journal of Management History*, 16(4), 527-531.
- Havinal, V. (2009). *Management and Entrepreneurship*. New Delhi: New Age International Private Limited.

- Heede, R. (2014). Tracing Anthropogenic Carbon Dioxide and Methane Emissions to Fossil Fuel and Cement Producers, 1854–2010. *Climatic Change*, 122(1–2), 229–241.
- Henry, C., Hill, F. ve Leitch C. (2003). Developing a Coherent Enterprise Support Policy: A New Challenge for Governments. *Environment and Planning Government and Policy*, 21(1), 3–19.
- Hockerts, K., ve Wüstenhagen, R. (2010). Greening Goliaths versus Emerging Davids-Theorizing about the Role of Incumbents and New Entrants in Sustainable Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 25(5), 481–492.
- Hougaard, S. (2005). *The Business Idea the Early Stages of Entrepreneurship*. Denmark: Springer.
- Isaak, R. (2005), *The Making of the Ecopreneur*, Schaper, M. (ed.) *Making Ecopreneurs: Developing Sustainable Entrepreneurship* içinde. London: Corporate Social Responsibility.
- Isaak, Robert (2002). *The Making of the Ecopreneur*. UK: Greenleaf Publishing, 1–91.
- Jack, S. L. ve Anderson, A. R. (1998). *Entrepreneurship Education within the Condition of Entrepreneurship*. Proceedings of the Conference on Enterprise and Learning, Aberdeen, September. Available from the University of Aberdeen
- Jayasinghe, R., Liyanage, N. ve Baillie, C. (2021). Sustainable Waste Management Through Eco-Entrepreneurship: An Empirical Study of Waste Upcycling EcoEnterprises in Sri Lanka. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 23:557–565.
- Kılıç, B. ve Kurnaz, A. (2010). Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 39–56.
- Kirkwood, J. ve Walton, S. (2010). What Motivates Ecopreneurs to Start Businesses. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 16 (3), 204–228.
- Linnanen, L. (2002). An Insider's Experiences with Environmental Entrepreneurship. *Greener Management International*, 2002, 71–80
- Öter, Z. (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Millî Folklor*, 22(86), 174–185.
- Palmer, C. P. (2014). *Growing the Green Economy in Transition Economies: The Case of Eco-Entrepreneurship for Born-Green Firms in Romania*, The Fletcher School of Law and Diplomacy, PhD. Thesis.
- Pastakia, A. (2002). Assessing Ecopreneurship in the Context of a Developing Country: The Case of India. *Greener Management International*, (38), 93–108.
- Sarıoğlu, H. (2005). El Sanatlarının Milli Değer Olarak Algılamak, *Millî Folklor Dergisi*, 66(9), 72–74.
- Schaltegger, S. (2005). *Research and Markets: Making Ecopreneurs: Developing Sustainable Entrepreneurship*. Dublin: M2 Communications Ltd
- Schaltegger, S. ve Wagner, M. (2011). Sustainable Entrepreneurship and Sustainability Innovation: Categories and Interactions. *Business Strategy and the Environment*, 20(4), 222–237.
- Schaper, M. (2002), Understanding the Green Entrepreneurship. *Greener Management International*, 38, 3–12.
- Schumpeter, J. A. (1994). *The Theory of Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- SERKA, (2012). Ardahan Kafkas Arı Irkı ve Arıcılık Çalıştayı ve Sektör Raporu. T.C. Serhat Kalkınma Ajansı, Kars.
- Silajdzic, I., Kurtagic, S. M., ve Vucijak, B. (2014). Green Entrepreneurship in Transition Economies: A Case Study of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Cleaner Production*, 88, 376–384.
- Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., ... ve Sörlin, S. (2015). Planetary boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. *Science*, 347(6223), 1–10.

- Tekin, M. ve Kasalak, M. A. (2014). Ekoturizm Girişimciliğinin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 129-136.
- Tilley, F. ve Parrish, B. D. (2006). Sustainability Entrepreneurship; Charting a Field in Emergence. *Greener Management International*, (55)5.
- URL 1: <http://www.ardahan.gov.tr/ardahan-tarihcesi> ((Erişim Tarihi: 15.10.2021)
- URL 2: <http://www.ardahan.gov.tr/goller-ve-nehirler> (Erişim Tarihi: 20.09.2021)
- URL 3: <https://www.tarimorman.gov.tr/HAYGEM/KAGEM/Link/1/Ardahan-Balli-Bitkileri> /Erişim Tarihi: 18.10.2021)
- URL 4: <https://ardahan.ktb.gov.tr/TR-55769/yore-mutfagi-gastronomi.html> (Erişim Tarihi: 12.10.2021)
- URL 5: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ardahan/TurizmAktiviteleri/ardahan-yaban-hayati> (Erişim Tarihi: 017.09.2021).
- URL 7: <http://www.damal.bel.tr/Ilc/el-emegi-goz-nuru-damal-bebegi.html>. (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
- URL 8: <http://www.posof.gov.tr/posof-elmasi> (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
- URL6:<http://www.ardahantso.org.tr/ARDAHAN/K%C3%BCI%C3%BCrveTurizm/tabid/3223/Default.aspx> (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
- URL9:https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/il_yatirim_rehberleri/ardahan.pdf (Erişim Tarihi:28.10.2021)
- URL10: <https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002160> (Erişim Tarihi: 14.11.2021)
- Uslu, Y. D., Hancıoğlu, Y. Ve Demir, E. (2015). Türkiye’de Yeşil Girişimciliğe Uygulanabilirliği: Bir Durum Analizi. *Procedia – Sosyal ve Davranış Bilimleri*, 195, 1238-1245.
- Walley, L., Taylor, D. ve Greig, K. (2010). Beyond the Visionary Championship: Testing a Typology of Green Entrepreneurs. M. Schaper ve V. T. Burlington (eds.) *Making Ecopreneurs: Developing Sustainable Entrepreneurship* içinde (s. 60-73). Gower/ Ashgate Pub.
- Yıldız, S. ve Kaya, F. (2016). Yerel Paydaşların Bakış Açısıyla Bingöl İlinin Kış Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *JRTR*, 3 (2), 50-59

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -3-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Bilimsel çalışmalar, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak herhangi bir konu, mesele veya sorunun incelenmesi ve araştırılması ile elde edilen analitik ve sistematik bilgilerdir. Burada temel amaç, bir meramın bir başkasına aktarılması, duyurulması; onun veya onların dikkatinin çekilmesidir. Bu perspektiften bakıldığında yenisini üretmek üzere öncekinden faydalanan bilim adamlarının gayretleri dışında, mevzuyu politika ve uygulamaya dönüştürecek kesimlerin bilimsel yayınlara kulak kesilmediği, itibar göstermediği toplumlarda, bilimsel çalışmalar bir bütün olarak amaçlarına hizmet edememiştir, demektir. Bu bağlamda yerel yöneticilerinden siyasetçilere, vatandaşlardan girişimcilere kadar her kesim, bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu raporlardan, sonuçlardan, tespitlerden ve önerilerden ziyadesiyle faydalanmalıdır. Bir kültür ve anlayış olarak bu yaklaşımın içselleştirilmediği toplumlarda, ilerlemeci ve gelişmeci bir perspektif yakalanamaz.

Ardahan Değerlemeleri adlı projenin meramı ülkemizin cevher noktalarından biri olan Ardahan ili; hedeflerinden biri ise ortaya konulan bilimsel çalışmaların, ilin politika yapıcıları, karar alıcıları ve uygulayıcıları tarafından dikkate alınarak yörenin geleceğini şekillendirecek kaynaklardan biri olarak değer görmesidir. Bu bağlamda kitap projesinin temel misyonu; Ardahan ilinin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmenin yanı sıra ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değer, varlık ve potansiyeliyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel külliyat oluşturabilmektedir. Bu bağlamda her sene aynı titizlik ve hassasiyetle hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri*, bu sene 3. sayısına ulaştı. Bu sayıda ülkemizin değişik üniversitelerinden 35 farklı yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 özgün çalışması yer aldı. Ayrıca kitaba, yine ülkemizin değişik üniversitelerinden 49 farklı akademisyen hakemlik yaparak katkıda bulundu.

AKADEMİK YAYINCILIK

www.nobelyayin.com

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -3-

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -3-

DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ

-3-

Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Ardahan Belediyesinin katkılarıyla basılmıştır.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ - 3 DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Yayın No. 3860
Beşeri Bilimler No. 371
ISBN: 978-625-417-315-8
E-ISBN 978-625-417-316-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO. 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayımladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfer@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Emre Gürbüz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt: Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No. 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No. 31 Ostim / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

Ardahan Değerlemeleri -3- Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / Editör: İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXXVI + 548 s. 16x23,5 cm Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-625-417-315-8

E-ISBN 978-625-417-316-5

1. Ekonomi 2. Kültür 3. Mühendislik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mah. 2465 Sok. Oto Sanayi Sitesi No. 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-

E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

---

BÖLÜM YAZARLARI

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

KISIM 1
A- ARDAHAN'IN SOSYOEKONOMİSİ

BÖLÜM 1

ARDAHAN İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPI VE DURUM ANALİZİ
İkincil Veriler Üzerinden Analitik-Sosyolojik Bir Analiz

Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ
Ardahan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5828-6887

Arş. Gör. Dr. Mustafa Caner TİMUR
Ardahan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-3259-8495

BÖLÜM 2

ARDAHAN İLİNDE GÖÇ VE SAĞLIK
Öğr. Gör. Mine CENGİZ
Atatürk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000 0002 2060 3464

Dr. Öğr. Üyesi, Burcu DEMİR GÖKMEN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID ID: 0000 0003 2058 8924

BÖLÜM 3 ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE KAYIT DIŞI İSTİHDAM ENĐİŐE DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem EŞTÜRK
Ardahan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-4324-0912

Dr. Öğr. Üyesi Nilcan MERT
Ardahan Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-4065-4768

Dr. Öğr. Üyesi İ. Orkun ORAL
Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-1949-6355

BÖLÜM 4 ARDAHAN'IN EKOGİRİŞİMCİLİK POTANSİYELİ

Prof. Dr. Yavuz DEMİREL
Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0003-3478-6307

BÖLÜM 5 ARDAHAN İLİ İÇİN ÖZEL OKUL TALEP VE BEKLENTİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR PAZAR ARAŞTIRMASI

Dr. Öğr. Üyesi Şafak ALTAY
Ardahan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7035-0362

KISIM 2

ARDAHAN'IN TARİH, EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 1 ORTA ÇAĞ'DA ARDAHAN

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Beyza ERCAN
Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0003-0464-2716

BÖLÜM 2 THE TIMES GAZETESİNE GÖRE ARDAHAN (1914-1927)

Doç. Dr. Ufuk ERDEM
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7654-0896

BÖLÜM 3 DIŐIŐLARI BAKANLIĞI ARŞİVİ (TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ) KAYITLARINA GÖRE SOVYETLERİN TÜRKİYE'DEN ARDAHAN, KARS VE ÇEVRESİNE YÖNELİK TOPRAK TALEPLERİ (1945-1946)

Doç. Dr. Ufuk ERDEM
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Orcid ID: 0000-ORCID ID: 0001-7654-0896

BÖLÜM 4 YAKACAKTAN ORMANA, HAYVANCILIKTAN YAYLAYA: 1940'LI YILLARDA
ARDAHAN'DA DEVLET'E BAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar SOYSÜREN
Ardahan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-2384-739X

BÖLÜM 5 ÂŞIK ŞENLİK VE ŞİİRLERİNDE DEĞERLER

Öğr. Gör. Fırat YARDİMCİEL
Ardahan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO,
Çocuk Gelişimi ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Çocuk Gelişimi Programı
ORCID ID: 0000-0001-6163-1349

KISIM 3 ARDAHAN'DA TARIM VE HAYVANCILIK

BÖLÜM 1 ARDAHAN İLİNDE ORGANİK VE KONVANSİYONEL TARIM İLE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Doç. Dr. Sümer HAŞİMOĞLU
Emekli Öğretim Üyesi, Schwerin, Almanya.
ORCID ID: 0000-0002-9661-6381

Doç. Dr. M. Murat CENGİZ
Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim
Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-9844-4229

Doç. Dr. Abdülkerim DİLER
Atatürk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Bitkisel ve Hayvansal Üretim
Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-7958-6179

BÖLÜM 2 ARDAHAN İLİNDEKİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÜRÜŞAN
Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-4676-3049

Doç. Dr. Arzu KAVAZ YÜKSEL
Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Gıda İşleme Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-8292-9259

- BÖLÜM 3** ARDAHAN BALININ FİZİKSEL VE KİMYASAL ÖZELLİKLERİ
Prof. Dr. Okan EŞTÜRK
Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5394-2515
- Sinan AYDIN
Kafkas Arısı Üretim Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü, Ardahan
ORCID ID: 0000-0002-7234-5804
- BÖLÜM 4** 2010-2021 YILLARI ARASINDA ARDAHAN YÖRESİNDEKİ RUMİNANTLARDA GÖRÜLEN ÖNEMLİ BAKTERİYEL VE VİRAL HASTALIKLAR
Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin AYVAZOĞLU
Ardahan Üniversitesi, Nihat Delibalta Göle Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0003-2064-0657
- BÖLÜM 5** ARDAHAN İLİNDE KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE KOYUNLARIN BAZI ÖNEMLİ HASTALIKLARI
Dr. Öğr. Üyesi Ertan DOĞAN
Ardahan Üniversitesi Nihat Delibalta Göle MYO, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
ORCID ID: 0000-0003-0751-0559

KISIM 4

ARDAHAN'IN COĞRAFYA VE TURİZMİ

- BÖLÜM 1** ARDAHAN İLİNDE APİ TURİZMİN KIRSAL TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ANALİZ
Dr. Öğr. Üyesi Kuttusi ZORLU
Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bölgesel Coğrafya Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0001-8924-6549.
- Dr. Öğr. Üyesi Selim ERASLAN
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Türkiye Coğrafyası Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0002-7574-6961.
- Dr. Öğr. Üyesi Volkan DEDE
Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya Ana Bilim Dalı,
ORCID ID: 0000-0003-4523-1390.
- BÖLÜM 2** ARDAHAN'IN KLİMATİK ÖZELLİKLERİNİN SEKTÖREL İKLİM İNDİSLERİ VE GELECEK YILLARA YÖNELİK PROJEKSİYONLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Dilek AYKIR
Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-2748-4055

Dr. Serhat ŞENSOY
Meteoroloji Genel Müdürlüğü
ORCID ID: 0000-0002-6150-6035

Arş. Gör. Dr. Şakir FURAL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-1603-2424

BÖLÜM 3

ARDAHAN İLİ İHTİYOFANASI
Biyolog Burak SEÇER
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-8763-131X

Doç. Dr. Sevil SUNGUR,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0003-4018-6375

Prof. Dr. Erdoğan ÇİÇEK
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-5334-5737

BÖLÜM 4

ARDAHAN'IN İÇME SUYU KALİTESİ
Doç. Dr. Hürriyet ÇİMEN
Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Bölümü
ORCID ID:0000-0001-6107-2444

KISIM 5

ARDAHAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ

BÖLÜM 1

ARDAHAN'DA KÜÇÜK ÖLÇEKLİ HİDRO/PV HİBRİT ENERJİ YATIRIMI İÇİN FİZİBİLİTE
ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin ÇOBAN
Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-5284-0568

BÖLÜM 2

ARDAHAN'DAKİ ELEKTRİKLİ ARAÇLARIN ENERJİ SARFIYATINI ÇILDIR RÜZGÂR
ENERJİSİ İLE KARŞILAMA POTANSİYELİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin ÇOBAN
Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
0000-0002-5284-0568

Öğr. Gör. Kadir AYDIN
Ardahan Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
ORCID: 0000-0002-9749-7310

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Abuzer ACAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Prof. Dr. Erdoğan UZLU	Balıkesir Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Prof. Dr. Erol TURAN	Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Prof. Dr. Gülsün AKDEMİR EVRENDİREK	Ardahan Üniversitesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. İsa CÜREBAL	Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Prof. Dr. Mehmet BAYRAK	Sakarya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. Mutlu YILMAZ	Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Prof. Dr. Nuri YAVUZ	Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Prof. Dr. Pınar DEMİR	Kafkas Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Prof. Dr. Recep AYDIN	Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi
Prof. Dr. Tofig MEMMEDL	Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
Prof. Dr. Tülay METİN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ortaçağ Tarihi
Prof. Dr. Yahya Kemal AVŞAR	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Doç. Dr. Beyza USTAĞLU	Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK	Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
Doç. Dr. Ekrem MUTLU	Kastamonu Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi
Doç. Dr. Emre YAVUZER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü
Doç. Dr. Ersoy ZENGİN	Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Evren KÜÇÜK	Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. Fatih ONGÜL	Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik

Doç. Dr. Filiz ASLAN ÇETİN	Mühendisliği Bölümü Kafkas Üniversitesi, Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Firdes TEMİZGÜNEY	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Gamze YILMAZ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Doç. Dr. Hacer YELDAN	Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi, Su Ürünleri Temel Bilimleri
Doç. Dr. Hüseyin MERTOL	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Kadir ÖNK	Kafkas Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
Doç. Dr. Kerem ÖZBEY	Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Levent KÜÇÜK	Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Musa ULUDAĞ	Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Mustafa ÖZ	Aksaray Üniversitesi, Veteriner Fakültesi
Doç. Dr. Selahattin ÇAVUŞ	Aksaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
Doç. Dr. Ömer YILAR	Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
Doç. Dr. Serkan KÜKRER	Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Doç. Dr. Tayfun YILDIZ	Ardahan Üniversitesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Ufuk ERDEM	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Ünzile KURT	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Yaşar ERDOĞAN	Bayburt Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık
Doç. Dr. Yusuf ARSLAN	Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Zafer AYKANAT	Ardahan Üniversitesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Doç. Dr. Zehra DOĞAN ÇALIŞKAN	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi – Galip YILMAZ	Bayburt Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin AYVAZOĞLU	Ardahan Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Ertan DOĞAN	Ardahan Üniversitesi, Laborant ve Veteriner Sağlık Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KOSA	Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Meryem FIRAT	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman ARASLI	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal Ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim Ve Tasarımı Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Onur AKÇAKAYA	Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba AYDIN HALİSOĞLU	Tarsus Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

SUNUŞ

Küreselleşme; birey, toplum ve devletlerin ekonomik, kültürel ve politik açıdan her zamankinden daha fazla birbirleriyle etkileşim içine girdikleri dönemi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Küreselleşen dünyada, ulaşım imkânlarının gelişmesi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle tüm yeryüzünde baş döndürücü bir hızla değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Üniversiteler hem bu süreci şekillendiren bir özne hem de bu süreçten etkilenen bir nesne olmaları bakımından ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Nitekim günümüzde üniversiteler insandan mekâna, mekândan çevreye, evrenselden yerele her konuda ideal olanı gözeten, normatif olana meyleden, sorunları tespit eden ve bunlara analitik çözümler geliştiren stratejik kurumlar olmak durumundadır.

Ülkemiz, yükseköğretim alanında son on beş yılda kayda değer dinamik bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede kuruluşundan bu yana henüz on üç yıl geçmiş olmasına rağmen Ardahan Üniversitesi, fiziki ve akademik gelişiminde büyük hamleler yapmıştır. Gelinek noktada, ülkemizin en güzide kampüs üniversitelerinden biri olarak öğrencilerimizin içinde huzur bulduğu bir mekân oluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Üniversitemiz; aidiyet duygusu yüksek, çalışkan, genç ve dinamik kadrosuyla bölgenin değerleri ve potansiyellerini gözeterek ürettiği nitelikli ve verimli bilgiyi bölgenin, ülkemizin ve tüm insanlığın hizmetine sunmaktadır. Bununla birlikte üniversitemiz, sadece hacimsel büyümeyi gözetmemekte, beraberinde özgül ağırlığın tesisi, organizasyon yapısının güçlendirilmesi, özgün olanın ekonomik kaynağa, sosyal ve kültürel değere dönüştürülmesi için stratejik ve sürdürülebilir politikalar ortaya koymaktadır.

Bu anlamda üniversitemiz bilimsellik, nesnellik, evrensellik, yenilikçilik, öğrenci odaklılık, paylaşımcılık, çalışkanlık, doğruluk, dürüstlük, şeffaflık, hesap verebilirlik, adil ve katılımcı yönetim; millî, manevi ve ahlaki değerlere saygı; doğa, çevre ve kültürel mirasa duyarlılık; kalite, inovasyon, paydaşlarla

iletifim gibi değerler ıfığında kurumsallaşmaya büyük önem vermektedir. Kurumların diğerlerinden ayırt edilebilmesine olanak tanıyan, benzeşme riskini ortadan kaldıran en önemli özelliklerden biri olan kurumsallaşma, zen gösterdiğimiz en kıymetli tamamlayıcı unsurlardan biridir. Keza bugünden yarına alınan her türlü karar ve yapılan uygulamada kurumsallaşmanın gerekleri gözetilerek hareket edilmektedir. Bu çerçevede niversitemiz; ilimizin, bölge-
mizin, ülkemizin ve bütün insanlığın gereklerini gözetererek bilgi üretmekte ve ürettiği bilgiyi faydaya dönüştürmek üzere şaba göstermektedir.

Son dönemlerde özellikle akademik alanda büyük bir ivme kazanan niversitemiz; ilin ihtiyaçlarını da gözetererek iş birlikleri geliştirmekte, projeler üretmekte ve etkinlikler düzenlemektedir. Nitekim bu şabaların somut bir şıktısı olarak ODTÜ bünyesinde kurulan URAP verilerine göre 2020 yılında devlet ve vakıf niversiteleri arasında 12 sıra birden yükselerek 125. sıraya yerleşen Ardahan niversitesi, 2021 yılında 19 sıra daha yükselerek 106. sıradaya yer almıştır. Bununla birlikte ilimizde AFAD, İşKUR, SERKA, DAP'ın yanı sıra başka kamu kurum ve kuruluşlarıyla da iş birliğine dayalı projeler hayata ge-
çirilmiştir. Örneğin Ardahan İl Millî Eğitim Müdürlüğü ile "Lisansüstü Eğitim Programı İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokolle birlikte 2020-2021 bahar döneminden başlamak üzere Ardahan İl Millî Eğitim Müdürlüğü yöne-
tici ve öğretmenleri başta olmak üzere bütün personelinin lisansüstü eğitim almalarının yolu aılmıştır.

Üniversite olarak ilimizin kıymetlerini ekonomik değere ve somut şıktıya dönüştürmek için önemli projeler yapmaktayız. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından desteklenen yürütücülüğünü Ticaret ve Sanayi Odasının yaptığı ve niversitemizin de paydaşlarından biri olduğu "Kura'nın Bereketi: Ardahan'ın Yerel Peynirleri Kadınların Elinde Yeniden Hayat Buluyor" başlıklı proje son d-
nemlerde hayata geçirdiğimiz bu önemli projelerden biridir. Ardahan ilinde çok farklı türde yöreye özgü peynirler olmasına rağmen bunların birçoğu unu-
tulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Proje kapsamında unutulmaya yüz tutan peynirlerin Ardahan'da işsizlik sorunu yaşayan kadınlarımızın ellerinde yeniden hayat bulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede teorik ve uygulamalı olarak peynir yapımından hijyen sanitasyonuna, girişimcilik eğitimlerinden peynir işletmelerinin ihtiyaı olan usta eğitimlerine kadar farklı konularda eği-
timlerin verileceği Peynir Atölyesi'nin kurulması ve sürdürebilir bir şekilde bu faaliyetlerin yapılması hedeflenmektedir.

Üniversitemizin kampüs donatılarının bir yenisi olarak şehit mer Halis-
demir Spor Kompleksi ve Derya Samancı Yaşam Merkezi yakın zamanda faali-
yete geçirilmiştir. Bu yapı ile birlikte ğlencilerimiz bowling ve sinema salonu,

kafeler, alışveriş merkezlerinin içinde yer aldığı modern ve zengin içerikli bir sosyal tesise kavuşmuştur. Ayrıca SERKA ile iş birliği içerisinde şehir merkezindeki kampüs alanında Planetaryum (Gezegen Evi) yapılmıştır. Böylelikle il genelindeki bütün çocuklarımız, eğlenceli bir şekilde evrenin gizemleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Çocuklarımızın bilime olan meraklarını, bilgiye olan saygılarını daha fazla arttıracığına inandığımız bu imkânla serhat şehri olan Ardahan'daki çocuklarımıza zamanın ruhuna uygun bir imkân tanınmış olmaktadır. Bununla birlikte ARÜSEM merkezimizde çocuklar, kadınlar, gençler başta olmak üzere tüm halkımıza yönelik mesleki ve sosyal kurslar açılmaktadır. Çocuklar için piyano, keman, tambur, solfej (şan) ve resim, robotik kodlama eğitimi kurslarının yanı sıra yetişkinler için çello, gitar, bağlama, seramik, çini boyama, ALES hazırlık, STEM atölyesi kursları ve Rusça dil kursu devam etmektedir. Bunun yanı sıra üniversitemizde birçok sempozyum, çalıştay ve etkinlik, artık geleneksel hâle gelmiştir. Mesela "Kafkaslardan Anadolu'ya Şiir Şair Aşık Günleri I-II-III", "Zaman ve Mekân: Ardahan" sergimiz bunlardan sadece bazılarıdır.

Üniversite-şehir bütünleşmesi açısından önemli bir proje olan ve editörlüğünü üniversitemiz öğretim üyesi Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ'ın yaptığı *Ardahan Değerlemeleri* kitap serisi; 1 ve 2. sayılarından sonra şimdi de 3. sayısını yayımlamıştır. Her sene ilimizin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve ekolojik yapısıyla ilgili özgün çalışmalara yer veren kitap, ilin başlıca sorunlarının tespit edilmesi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin üretilmesi bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin değişik üniversitelerinden 35 yazarın 21 makalesinin yer aldığı bu kitabın ilimize, ülkemize ve alanyazına fayda sağlamasını temenni ediyor, keyifli okumalar diliyorum...

Prof. Dr. Mehmet BİBER
Ardahan Üniversitesi Rektörü

ÖN SÖZ

Yerel yönetimler; belirli bir coğrafi alanda, sorumlu oldukları mücavir sınırlar içerisinde yaşayan vatandaşların mahalli ve müşterek ihtiyaçlarını karşılamakla görevli, idari/mali özerkliği olan ve belli hukuk kuralları içinde hareket eden tüzel, anayasal kuruluşlardır. Sorumlu olduğu sınırlar içindeki halkın her türlü ihtiyaçlarını, sorunlarını ve taleplerini kendine vazife edinen yerel yönetimlerin, hizmet temelinde hızlı, etkin ve sorumlu davranmaları gerekir. Ayrıca yerel yönetimlerin, faaliyet gösterdikleri ilin ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel potansiyellerini ve kaynaklarını değerlendirerek il ve ülke için katma değere dönüştürme ve genel refahı artırma gibi sorumlulukları da vardır.

İlimiz, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğusunda yer alan; kendine has kadim tarihî, turistik ve coğrafi güzellikleri ile kültürel değerleri bulunan, büyükbaş/küçükbaş hayvan ve kaz yetiştiriciliği ile süt, kaşar ve bal üreticiliği gibi nevi şahsına münhasır ekonomik kaynakları olan bir serhat şehridir. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya hinterlandının çeperini teşkil eden ilimizin, Asya coğrafyasının artan siyasi ve ekonomik kıymetine istinaden jeostratejik ve jeoekonomik önemi her geçen gün artmaktadır. Ayrıca ilimiz; milli ve ahlaki değerleri, insanının misafirperverliği ve kadirşinaslığı, üzerine konuşlandığı coğrafyanın armağanı olan hava, toprak ve su kalitesi ve iklimi gibi zengin ve kıymetli imkânlarıyla kısa ve orta vadede hak ettiği konuma gelecektir

Bu süreçte üniversitemiz, sahip olduğumuz en önemli kaynaklarımızdan biridir. Zira üniversiteler kentsel kalkınmayı ve gelişmeyi sağlayabilecek atılımları hızlandıran projeler yapan; işsizliği, bölgesel gelişmişlik farklarını asgariye indirebilecek, istihdamı artırabilecek projeler geliştiren; ilin özgün değerlerini kıymete dönüştürebilecek bilimsel çalışmalar yapan ve son kertede ülkesinin ve tüm insanlığın ilerlemesini sağlayabilecek yenilikçi ve vizyoner projeksiyonlar ortaya koyan temel aktörlerdir. Böylelikle üniversiteler, ülkemizin en kıymetli kaynağı olan gençlerimizin nitelikli insan gücüne dönüşme-

sinde buldukları şehirlerin gelişmesi, ilerlemesi, değişim ve dönüşümünde öncü bir role ve öneme sahiptir. Üniversite ve şehir bütünleşmesinden ortaya çıkabilecek sinerji, tüm bu faydaların yanı sıra başka türlü katma değerleri de üretme potansiyeli taşıması bakımından üzerinde hassasiyetle durduğumuz bir konudur.

Ülkemizin nüfusu neredeyse istikrarlı bir şekilde artarken ilimizde nüfus yıllara göre düşmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise göçtür. Üniversitemiz; ilimizde kişi başına düşen millî gelirin artırılması, bölgesel gelişmişlik farklarının asgariye indirilmesi, sosyal ve fiziksel altyapının tesisinde yenilikçi perspektifler geliştirilmesi yönünde fikirlerine önem verdiğimiz kurumların başında gelmektedir. Bunun yanı sıra ilimizdeki sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara nitelikli, doğru, ekonomik ve hızlı çözüm önerilerinin geliştirilmesi bakımından her türlü katkısını ve önerisini beklediğimiz ve önemseydiğimiz en güçlü değerlerimizden biridir.

Üniversite-şehir bütünleşmesinin çok kıymetli bir örneği olan ve bu sene üçüncüsü yayımlanan *Ardahan Değerlemeleri* kitap serisi, ilimizdeki sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri geliştirilmesi, yukarıda sözünü ettiğim ekonomik kaynakların ve kültürel değerlerin kıymete dönüştürülmesine yönelik bilimsel ve akademik yaklaşım geliştirmesi bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Editörlüğünü Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ hocamızın yaptığı kitap; ekonomiden sanata, edebiyattan yenilenebilir enerji kaynaklarına kadar ilimizin her türlü kaynak, imkân ve potansiyelini ele almakta ve değerlendirmektedir. Bu anlamda bizler de dâhil olmak üzere ilimize fayda sağlamak isteyen herkes için kaliteli, yenilikçi ve doğru tespitler içeren kitap için hocamızı kutluyoruz. İlin paydaşlarının ziyadesiyle faydalanacağını düşündüğümüz bu çalışmaya katkı sunan ülkemizin değişik üniversitelerinden bütün araştırmacılara, yazarlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Faruk Demir

Ardahan Belediye Başkanı

ÖN SÖZ

Ardahan Üniversitesi, Türkiye'nin en iyi kampüsü unvanına sahiptir. Aynı paralelde Ardahan'ın sosyokültürel, sosyoekonomik açıdan gelişiminde ve iktisadi kalkınmasında etkili hizmet vermektedir.

Ardahanlılar, çevreye duyarlı, kurumlara saygılı ve Üniversitesine sahip çıkan insanlardır.

Ardahan ili Türkiye'de nüfusuna oranla en fazla göç veren iller arasındadır. Bu göçün durması için Üniversiteden beklentilerimiz yüksektir. Ardahan'ın kalkınmasında kullanacağı potansiyel imkânlar da umut vericidir.

Ardahan'ın yerleşim olarak iki karakteristik özelliği var: Birincisi organik çevreye sahip olması, diğeri ise bir sınır ili olmasıdır. Her ikisi de ilin gelişmesi için değerlendirilmesi gereken fırsatlardır.

1. Dünyada organik tarım ve seracılık her geçen gün, önemi artan bir konudur. Günümüzde organik tarım ve seracılık, dünyada ekonomik getirisi yüksek ticari faaliyetler arasındadır. Organik et de aynı şekilde aranmaktadır. Kars ve Ardahan için Tarım Bakanlığı organik tarım üniteleri kurup organik tarımı desteklemeli ve halk organik tarıma teşvik etmelidir...

IFOAM (Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu) ve FIBL (Organik Tarım Araştırma Enstitüsü) araştırma sonuçlarına göre: *"Tamamlayıcı bazı faktörlerle birlikte organik tarım dünyayı doyurabilir. Hatta dünya nüfusunun beslenebilmesi için mevcut tarım arazilerinin yüzde 60'ında organik üretime geçilmesi yeterlidir."*

Organik tarım da aynen turizm gibi doğal imkânlar, iklim ve genç nüfusu itibarıyla Türkiye için potansiyel bir ekonomik imkândır. Hayvansal organik ürünler de bitkisel ürünler kadar önemli bir potansiyeldir.

Ardahan'da “**hayvansal organik ürünler organize sanayi bölgesi**” kurulabilir. Bu alana yakın bölgelerde, aynı zamanda besi organize sanayi bölgeleri de kurulabilir.

Besi bölgelerinde hayvan üretimi, hayvansal atıkların ortak değerlendirilmesi (biyogaz gibi) ortak yem bitkileri üretimi, ortak mera kullanımı, ortak süt sağma tesisleri kurulabilir.

Üretim ve pazarlama alanında ise süt ve süt ürünleri fabrikası kurulması, soğuk hava deposu, kalite kontrol amaçlı akredite laboratuvarı, organize süt-süt tozu ve peynir imalatı, ihracat ve iç pazarlama organik tarım alanında ikinci imkânı bal üretimidir. Ardahan'ın ekolojik koşulları organik bal üretimi için oldukça uygundur. Kafkas arısı verimlidir. Flora zengindir, sentetik kimyasalların kullanımı sınırlıdır.

Ardahan Üniversitesinin bu alanda bölgeye yararlı çalışmaları var ve bu çalışmalar devam etmektedir.

Tarım ve hayvancılıkta üretim ve pazarlama, kooperatif ortaklıklar şeklinde olursa sonuç alınacaktır. Ne var ki bizde kooperatifçilik kültürü gelişmemiştir. Söz gelimi organik bal üretiminde arıların pahalı beslenmesi yanında söz konusu kooperatifçiliğin zorlukları gibi handikaplar vardır. Ancak markalaşma gerçekleşirse kooperatifçiliğin fiyat avantajı, kredi kolaylığı, ortak pazarlama maliyetlerinin daha düşük olması gibi önemli avantajları bulunmaktadır. Bunun için de devletin el atması gerekiyor.

2. Geçmiş deneyimlerden serbest bölgeler, sınır ticareti ve sınır ticaret merkezlerinin iyi çalışmadığını biliyoruz. O zaman sınır ticaretini yeni bir yaklaşım içinde ele almamız gerekiyor: “**Sınır ticareti üretim ve ticaret serbest alanları**” kurmalıyız. Ardahan bunun için bir teşkil edebilir. Kurulacak bu alan prensip olarak aşağıdaki özelliklerde olabilir:

- Üretim ve toptan ve perakende satış yapılacak.
- Yerleşikler dışındaki satışlar için gümrüksüz alan olacak.
- Yalnızca yerli firmalar faaliyet gösterecek. (Yabancı firmaların serbest bölgelerde mahzurları görülmüştür.)
- Üretimde ara malı ve hammadde olarak yerli girdi kullanılacak. İçeriden sağlanan ara mal ve ham maddeden KDV alınmayacak.
- Bu alanları anonim şirket çalıştıracak. (Şirket, ticaret, sanayi ve ziraat odaları, esnaf ve sanatkar birlikleri, tarafından kurulacak.) Zararlı sayılan mallar dışında mal sınırlaması olmayacak.

Bu alanlara, serbest bölgelere tanınan mali ve idari teşviklerin uygun olanları sağlanabilir.

Çıldır Gölü uluslararası kano yarışları ve buz pateni yarışları için dünyadaki en elverişli dört gölden biridir. Kars- Ardahan ve Iğdır Kalkınma Vakfı olarak Çıldır Gölü'nü "Dünya Miras Listesi"ne dâhil etmek için UNESCO nezdinde çalışmalar yapmaktayız.

Ardahan Üniversitesi Vakfı, Rektör Prof. Dr. Mehmet BİBER başkanlığında üniversite odaklı hizmet yapan bir vakıftır. Bu vakfı desteklemek her Ardahanlının doğal görevidir.

Ardahan Değerlemeleri kitap serisi, bölge imkanlarının değerlendirilmesinde ve halkın bilinçlenmesinde etkili bir imkândır. Bu imkânı hazırlayan Rektör Prof. Dr. Mehmet BİBER'e ve Editör Doç. Dr. İhsan KURTBAŞ'a teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Esfender KORKMAZ
Kars, Ardahan, Iğdır Vakfı
Kurucu Başkanı

EDİTÖRDEN

Bir misyon tasviri...

Bilimsel çalışmalar, bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak herhangi bir konu, mesele veya sorunun incelenmesi ve araştırılması ile elde edilen analitik ve sistematik bilgilerdir. Burada temel amaç; bir meramın bir başkasına aktarılması, duyurulması, onun veya onların dikkatinin çekilmesidir. Bu perspektiften bakıldığında yenisini üretmek üzere öncekinden faydalanan bilim adamlarının gayretleri dışında mevzuyu politika ve uygulamaya dönüştürecek kesimlerin bilimsel yayınlara kulak kesilmediği, bilimsel yayınlara itibar göstermediği toplumlarda bilimsel çalışmalar bir bütün olarak amaçlarına hizmet edememiştir, demektir. Bu bağlamda yerel yöneticilerinden siyasetçilere, vatandaşan girişimcisine kadar her kesim, bilimsel çalışmaların ortaya koyduğu raporlardan, sonuçlardan, tespitlerden ve önerilerden ziyadesiyle faydalanmalıdır. Bir kültür, bir varlık erdemi ve bir anlayış olarak bu yaklaşımın içselleştirilmediği toplumlarda ilerlemeci ve gelişmeci bir perspektif yakalanamaz.

...

doğruysa bu yargı

bu sonuç

bu çıkarsama¹

Ülkemizdeki bilimin içinde bulunduğu en önemli çıkmazlarından biri, bu demektir. Zira ülkemizde başta sosyal bilimler alanında olmak üzere bilimsel çalışmalar; kendi varsıllarımızdan, gerçeklerimizden ve örneklerimizden yola çıkılarak yapılmasına rağmen stratejik reel politikaları tam manasıyla etkile-

---

¹ İsmet Özel şiirinden birkaç mısra.

yememekte ve şekillendirememektedir. Sosyal ve siyasal politika, teknoloji, alt-yapı, inovasyon, girişimcilik, üretim ve pazarlama stratejileri gibi konulardaki mantık, ekseriyetle Batı toplumlarında yapıları yapmaya çalışmak üzerine konuşlandırılmıştır. Böylelikle ülkemizde milletimizin öz kaynaklarıyla yapılan bilimsel çalışmaların standardı ve kriteri; bir bilimsel çalışmanın yurt dışındaki bir dergide yayımlanıp yayımlanmadığı gibi görece başarı ölçütü olabilmektedir.

...

doğruysa bu yargı

bu sonuç

bu çıkarsama

gövdesi bu topraklarda olan büyük ve yetişmiş bir kitlenin, milletimizin öz kaynaklarıyla finanse ettiği kıymetli bilgileri, fikirleri ve emekleri, doğrudan başka toplumların kullanımına sunuluyor demektir. Elbette bilim evrenseldir ve bilimsel bilginin faydası indirgenemez. Burada ifade etmek istediğim şey; Zizek'in ifadesiyle konuya "yamuk bakabilmek", mevzuya bir nebze de bu perspektiften yaklaşabilmektedir. Bununla birlikte bütün dünyada gittikçe yerleşik olmaya başlayan böyle bir anlayışın, bilimin küresel eşitsizliğine hizmet ettiği de aşikârdır.

Bilimsel bilgiye sahip olma ve onun nimetlerinden faydalanma açısından bütün dünyada büyük ve kesif bir eşitsizlik söz konusudur. Daha da vahim olanı, oluşturulan sitemle kıt kanaat bilim üreten toplumların kaynakları bu zengin coğrafyaya akacak şekilde dizayn edilmiştir. Bu bağlamda ülkemizde üretilen ve millî bir kaynak olarak görülmesi gereken bilimsel çalışmaların, evvela öz yarara dönüşmesi yönünde yapısal politikaların hayata geçirilmesi faydalı olabilir. Ancak bu sürecin a priori hâli; üretilen bilimsel çalışmaların evrensel kriterlere ve standartlara uygun olduğu yayın politikası, yayın ilkeleri, değerler ve değerlendirme sisteminin koşullarının ulusal sınırlar içinde hazırlanmış olmasıdır.

Bu çerçevede *Ardahan Değerlemeleri* adlı projenin meramı, ülkemizin cevher noktalarından biri olan Ardahan ili; hedefi ise ortaya konulan bilimsel çalışmaların, ilin politika yapıcıları, karar alıcıları ve uygulayıcıları tarafından dikkate alınarak yörenin geleceğini şekillendirecek kaynaklardan biri olarak değer görmesidir. Bu bağlamda amacımız, evvela ve doğrudan ilimize ve ülkemize somut fayda sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak olup kitabın açık misyonları şunlardır:

- Ardahan ilinin, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmasına vesile teşkil edecek, öncül akademik, bilimsel çalışmaları yapmak ve projenin her ça-

lışmayla oluşturacağı bilgi havuzunu kullanıcısının faydalanabileceği bir platforma dönüştürme, Böylelikle üniversite-şehir iş birliğinin yanında ve ötesinde üniversite-politika koordinasyonu tesis edebilmek

- İle ve bölgeye odaklanmak suretiyle şehrin dinamiklerini sürekli ve istikrarlı bir şekilde canlı tutmak

- Düzenli olarak yapılan bilimsel çalışmalarla elde edilen sistematik ve analitik bilgileri, ille ilgili karar alıcı ve uygulayıcı konumunda olan aktörlerin dikkatine ve kullanımına sunmak

- İlin sorunlarını tespit etmek ve bu sorunlara ilişkin doğru, ekonomik ve sürdürülebilir çözüm önerileri ortaya koymak

- İlin ekonomik, ticari, sosyal, kültürel ve siyasi kaynaklarını, imkânlarını ve potansiyellerini gün yüzüne çıkarmak

- İlin yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile somut ve soyut değerlerini akademik ve bilimsel açıdan işlemek

- İlin farklı yönlerini çeşitli boyutlarıyla ele alıp irdeleyerek zayıf ve güçlü yönlerini ortaya koymak, böylelikle ilin nevi şahsına münhasır özelliklerini ortaya çıkarmak, belirginleştirmek ve diri tutmak

- İlle ilgili bilimsel bir envanter oluşturmak ve son kertede bu çalışmalarını bir külliyata dönüştürmek

- İlde üniversitemizin kuruluşundan itibaren bir hafıza oluşturmak ve sonrasında ille ilgili yapılacak her türlü çalışmaya karşılaştırma imkânı da sunabilecek kaynak oluşturmak

Bu duygu ve düşüncelerle her sene aynı titizlik ve hassasiyetle hazırlanan *Ardahan Değerlemeleri*, bu sene 3. sayısını yayımladı. Şunu ifade etmek isterim ki *Ardahan Değerlemeleri*'nin tüm sayılarında yer alan makalelerin tamamı kör hakemlik uygulamasına tabi tutuldu. Bu bağlamda kitaplarda yer alan makaleler, alanında uzman en az iki yazardan olumlu görüş alan çalışmalardır. Projede bir insicam sağlayabilmek adına her sayıda 21 bilimsel makale yayımlanmaktadır. Bu sayıda ülkemizin değişik üniversitelerinden 35 farklı yazarın daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış 21 özgün çalışması yer almıştır. Ayrıca kitaba, yine ülkemizin değişik üniversitelerinden 49 farklı akademisyen hakemlik yaparak katkıda bulunmuştur.

Öncelikle bu projeye değerli çalışmalarıyla destek veren yazarlarımıza, hakemlik yapmak suretiyle kıymetli katkılarını sunan hocalarımıza çok teşekkür ederiz. Bu sayı için yöremizin güzide değerlerinden biri olan, akademik kişiliği ile örnek aldığımız Prof. Dr. Esfender Korkmaz Hocam, ön söz yazma nezaketinde bulundu; kendisine teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ardahan ili söz konusu olduğunda her türlü desteği verebileceğini söyleyerek bu sayının baskısı için katkı sağlayan Başkan Faruk Demir Bey'e ve Sayın Başkan'ın şahsında Ardahan Belediyesine teşekkürlerimizi sunarız. Hassaten üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Mehmet BİBER Hocamıza, teşekkürlerimizi arz ediyorum. Sayın Rektörümüz, meramı Ardahan olan proje ve çalışmalara özel bir değer verdiğini her koşulda vurgulayarak bizleri cesaretlendirdi, bilgi ve tecrübeyle yol gösterdi.

Daha önce ifade ettiğim üzere sizler bu sayıyı okurken bizler bir sonraki sayı için yollarda olacağız. Kitabın ilimize, ülkemize ve tüm insanlığa fayda getirmesini dilerim...

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI	III
SUNUŞ	XI
ÖNSÖZ	XIV
ÖNSÖZ	XVII
EDİTÖRDEN	XXI

KISIM 1 ARDAHAN'IN SOSYOEKONOMİSİ

BÖLÜM 1 ARDAHAN İLİNİN SOSYOEKONOMİK YAPISI VE DURUM ANALİZİ İkincil Veriler Üzerinden Analitik-Sosyolojik Bir Analiz

Giriş	3
1. Ardahan İlinin Gelişmişlik Göstergeleri ve Sorun Analizi	6
2. Çalışmanın Metodolojisi	12
3. Ardahan'ın (Ekonomik-Beşerî-Siyasi-Fiziki) Yapı ve Durum Analizi	14
3.1. İlin Ekonomik Durum ve Ticari Yapı Analizi	14
3.1.1. Ticaret ve Ekonomi	14
3.1.2. Gelir ve Servet	18
3.1.3. Hayvancılık ve Arıcılık	22
3.1.4. Turizm	26
3.2. İlin Beşerî Yapı ve Sosyal Durum Analizi	29
3.2.1. Nüfus	29
3.2.2. Çalışma Hayatı ve Beşerî Sermaye	32
3.2.3. Eğitim	34

3.2.4. Sağlık	38
3.2.5. Göç.....	41
3.3. İlin Siyasi Durum ve Kültürel Yapı Analizi	45
3.3.1. Sosyokültürel Yaşam	45
3.3.2. Güvenlik	48
3.3.3. Sivil Toplum.....	49
3.4. İlin Fiziki Durum ve Donatsal Yapı Analizi.....	52
3.4.1. Ulaşım ve Bütünleşik Ağ	52
3.4.2. Çevre ve Altyapı.....	55
3.4.3. Konut.....	60
Sonuç.....	62
Kaynakça	72

BÖLÜM 2

ARDAHAN İLİNDE GÖÇ VE SAĞLIK

Giriş	75
1. Göç Kavramı.....	77
2. Göç Nedenleri	79
3. Göç Türleri.....	81
4. Ardahan İli Göç Analizi	82
4.1. Ardahan ve Doğu Anadolu Bölgesi İllerinin Aldığı ve Verdiği Göçler ile Net Göç Hızları..	85
4.2. Ardahan İlinin Yıllara Göre Aldığı ve Verdiği Göçler ile Net Göç Hızları	85
5. Göç ve Sağlık	88
5.1. Göçün Aile ve Bireyler Üzerinde Etkisi	89
5.2. Göç ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)	90
Sonuç.....	92
Kaynakça	95

BÖLÜM 3

ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE KAYIT DIŞI İSTİHDAM ENDİŞE DÜZEYİNİN ARAŞTIRILMASI

Giriş	99
1. Kayıt Dışı İstihdam Kavramı.....	100
2. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	101
3. Tarım Sektöründe Kayıt Dışı İstihdam	103

4. Materyal ve Metot	104
5. Bulgular ve Tartışma	104
Kaynakça	113

BÖLÜM 4

ARDAHAN'IN EKOİRİŞİMCİLİK

POTANSİYELİ

Giriş	115
1. Girişimci ve Girişimcilik Kavramları	116
1.1. Girişimciliğin Önemi	118
2. Ekogirişimcilik	119
2.1. Ekogirişimciliğin Özellikleri	122
2.2. Ekogirişimcilik Türleri.....	123
2.3. Ekogirişimciliğin İtici Güçleri	125
3. Ardahan'ın Ekogirişimcilik Alanları	126
3.1. Yayla Turizmi ve Ekogirişimcilik.....	127
3.2. Göl Turizmi ve Ekogirişimcilik	128
3.3. Kış/Dağ Sporları ve Ekogirişimcilik.....	128
3.4. Endemik Bitki Çeşitliliği ve Ekogirişimcilik	129
3.5. Festivaller, Şenlikler ve Ekogirişimcilik	130
3.6. Gastronomi Turizmi ve Ekogirişimcilik	131
3.7. Yaban Hayatı ve Ekogirişimcilik	132
3.8. Ardahan ve Posof Belediyesinin Bungalov Ev Projesi ve Ekogirişimcilik	133
3.9. Yöresel El Sanatları ve Ekogirişimcilik.....	133
3.10. Yöresel Meyve Sebze Türleri ve Ekogirişimcilik	134
3.11. Tarım ve Hayvancılık ve Ekogirişimcilik	135
3.12. Ekogirişimcilikte Ardahan Üniversitesinin Rolü	136
5. Ardahan'ın Ekogirişimcilik Potansiyeline İlişkin Fütz Analizi.....	137
Sonuç.....	138
Kaynakça	140

BÖLÜM 5
ARDAHAN İLİ İÇİN ÖZEL OKUL TALEP VE BEKLENTİLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK
BİR PAZAR ARAŞTIRMASI

Giriş	143
1. Ardahan İlinin Genel Durumu ve Eğitim Öğretim Profili	144
2. Özel Okul Talep ve Beklentilerine Yönelik Bir Araştırma	145
2.1. Literatür	145
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	148
2.3. Araştırma Yöntemi	148
2.4. Bulgular	149
2.4.1. Özel Okul Talebine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	149
2.4.2. Özel Okul Talebine İlişkin Alluvial Gösterimler	154
2.4.3. Özel Okuldan Beklentilerine Yönelik Gösterimler	159
3. Sonuç ve Değerlendirme	162
4. Öneriler	163
Kaynakça	165

KISIM 2
ARDAHAN'IN TARİH, EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 1
ORTA ÇAĞ'DA ARDAHAN

Giriş	169
1. 9. Yüzyıla Kadar Ardahan	172
2. 9-10. Yüzyıllarda Ardahan	177
3. 11. Yüzyılda Ardahan	179
4. 12. Yüzyılda Ardahan	183
5. 13.-14. Yüzyıllarda Ardahan	185
Sonuç	192
Kaynakça	194

BÖLÜM 2
THE TIMES GAZETESİNE GÖRE ARDAHAN
(1914-1927)

Giriş	197
1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1914-1918).....	198
2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1919-1927).....	207
Sonuç.....	212
Kaynakça	214
Ekler	216

BÖLÜM 3
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARŞİVİ (TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ) KAYITLARINA GÖRE
SOVYETLERİN TÜRKİYE'DEN ARDAHAN, KARS VE ÇEVRESİNE YÖNELİK TOPRAK
TALEPLERİ (1945-1946)

Giriş	221
1. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Talepleri	222
2. Dışişleri Bakanlığının Kayıtlarında Sovyet Rusya'nın Talepleri Karşısındaki Diplomasi Faaliyetleri	225
2.1. Türk Diplomatların Resmi ve Gayriresmî Temasları.....	225
2.2. Türk Dışişleri Bakanlığı Tarafından Kitle İletişim Araçlarının Takibi	229
2.2.1. Dünya Radyolarının Takibi	229
2.2.3. Yabancı Basında Yapılan Haberler/Yayınlar ve Türk Diplomatların Faaliyetleri ...	231
Sonuç.....	237
Kaynakça	238
EKLER (Belge Örnekleri)	240

BÖLÜM 4
YAKACAKTAN ORMANA, HAYVANCILIKTAN YAYLAYA: 1940'LI YILLARDA ARDAHAN'DA
DEVLET'E BAKMAK

Giriş	243
1. İlden İlçeye Ardahan.....	245
2. On Beşinci Yıldaki Parlak Tablonun Ardına Bakmak.....	249
3. Hayvancılığın Felaket Yılı ve Ötesi	252
3.1. Kronikleşmiş Yayla Meselesi	258
4. Karakış, Yakacak ve Yok Olan Ormanlar	261

Sonuç.....	266
Kaynakça	269

BÖLÜM 5 **ÂŞIK ŞENLİK VE ŞİİRLERİNDE DEĞERLER**

Giriş	273
1. Âşık Şenlik	274
2. Çalışmanın Metodolojisi	278
3. Bulgular.....	282
3.1. Eserlerde Tespit Edilen Değerler	282
3.2. Tespit Edilen Değerlerin Sıklık Frekansları	290
Sonuç ve Tartışma	296
Kaynakça	298

KISIM 3 **ARDAHAN'DA TARIM VE HAYVANCILIK**

BÖLÜM 1 **ARDAHAN İLİNDE ORGANİK, KONVANSİYONEL** **TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ**

Giriş	303
1. Ardahan İlinin Tarihsel Tanıtımı	304
2. TRA2 ve Ardahan: Genel Değerlendirme	305
2.1. Sosyal Yapı, Nüfus ve Göç.....	305
2.2. TRA2 Bölgesinde Örgütlülük.....	305
2.2.1. Tarım Sektöründe Kurumsal Kaynaklar ve Örgütlenme	305
2.2.2. İş Gücü ve İstihdam Yapısı	306
3. Tarım ve Hayvancılık Sektörleri	306
3.1. Tarım İşletmelerinin Yapısı.....	307
4. Bitkisel Üretim	307
4.1. Meyve Üretimi	308
4.2. Sebze Üretimi	308
4.3. Tarla Ürünleri	309
5. Kuzey Doğu Anadolu ve Ardahan'da Hayvancılık.....	310
5.1. Büyükbaş Hayvancılık	311

5.2. Küçükbaş Hayvancılık.....	313
5.3. Kümes Hayvancılığı, Arıcılık ve Organik Tarım.....	314
5.3.1. Arıcılık.....	315
6. TRAZ Bölgesinde ve Ardahan'da Organik Tarım.....	316
6.1. Bölge - Ardahan, Organik Tarım Potansiyeli ve Geliştirme Olanakları.....	316
6.2. Bölgede Organik Tarımının Sorunları.....	319
6.3. Öneriler: Ardahan Ticaret ve Sanayi Odasının (ATSO) Bulgu ve Önerileri.....	320
7. Ardahan ve Türkiye.....	322
Sonuç ve Öneriler.....	327
Kaynakça.....	329

BÖLÜM 2

ARDAHAN İLİNDEKİ KAZ YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DURUMU

Giriş.....	331
1. Dünya'da Kaz Varlığı.....	332
2. Türkiye'de Kaz Varlığı.....	334
2.1. Ardahan İli Kaz Varlığı.....	336
2.2. Ardahan'da Kazlardan Elde Edilen Ürünlerin Değerlendirilmesi.....	338
2.3. Ardahan İlindeki Kaz Yetiştiriciliğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	339
Sonuç.....	341
Kaynakça.....	342

BÖLÜM 3

ARDAHAN BALININ FİZİKSEL VE KİMYASAL ÖZELLİKLERİ

Giriş.....	345
1. Balın Kimyasal Bileşimi.....	347
1.1. Şekerler.....	347
1.2. Proteinler.....	348
1.3. Organik Asitler.....	349
1.4. Vitaminler.....	349
1.5. Mineraller.....	349
2. Materyal ve Metot.....	350
2.1. Materyal.....	350
2.2. Yöntem.....	350
2.2.1. Nem Tayini.....	350

2.2.2. Serbest Asitlik Tayini.....	350
2.2.3. Elektriksel İletkenlik Ölçümü	350
2.2.4. C4 ve C13 Analizleri	351
2.2.5. Şeker Analizi.....	351
2.2.6. Diastaz Sayısı Tayini.....	351
2.2.7. Prolin Miktarı Tayini	351
2.2.8. Hidroksi Metil Furfural (HMF) Tayini.....	351
3. Araştırma Bulguları ve Tartışma.....	352
3.1. Nem Tayini.....	352
3.2. Serbest Asitlik	353
3.3. Elektriksel İletkenlik	354
3.4. C4 ve C13 Analizleri.....	355
3.5. Şeker Analizi.....	355
3.6. Diastaz Sayısı.....	357
3.7. Prolin Miktarı.....	358
3.8. HMF Miktarı	360
3.9. Naftalin Miktarı Tayini	361
Sonuç.....	362
Kaynakça	363

BÖLÜM 4

2010-2021 YILLARI ARASINDA ARDAHAN YÖRESİNDEKİ RUMİNANLARDA GÖRÜLEN ÖNEMLİ BAKTERİYEL VE VİRAL HASTALIKLAR

Giriş	367
1. Ardahan Yöresinde Görülen Önemli Bakteriyel Hastalıklar.....	368
1.1. Brusellozis (Brucellosis).....	368
1.1.1. Türkiye’de Brusellozis.....	369
1.1.2. Ardahan’da Brusellozis	369
1.2. Şarbon (ANTHRAX).....	371
1.2.1. Türkiye’de Şarbon	371
1.2.2. Ardahan’da Şarbon.....	372
2. Ardahan Yöresinde Görülen Önemli Viral Hastalıklar.....	373
2.1. Şap Hastalığı (Foot and Mouth Disease-Fmd)	373
2.1.1. Türkiye Şap Hastalığı.....	374

2.1.2. Ardahan'da Şap Hastalığı	376
2.2. Koyun ve Keçi Çiçeği (Sheep and Goat Pox Virus)	375
2.2.1. Türkiye'de ve Ardahan'da Koyun ve Keçi Çiçeği	377
Sonuç	377
Kaynakça	378

BÖLÜM 5

ARDAHAN İLİNDE KOYUN YETİŞTİRİCİLİĞİ VE KOYUNLARIN BAZI ÖNEMLİ HASTALIKLARI

Giriş	381
1. Türkiye'de Koyun Yetiştiriciliği	383
2. Ardahan'da Koyun Yetiştiriciliği	384
3. Bazı Önemli Hastalıklar	387
3.1. Koyunlarda Şap Hastalığı	387
3.2. Koyunlarda Bruselloz Hastalığı	388
3.3. Koyunlarda Enterotoksemi	390
3.4. Koyun-Keçi Vebası (Peste des Petits Ruminants-PPR)	394
3.5. Koyun Çiçek Hastalığı	395
Sonuç	397
Kaynakça	399

KISIM 4

ARDAHAN'IN COĞRAFYA VE TURİZMİ

BÖLÜM 1

ARDAHAN İLİNDE APİ TURİZMİN KIRSAL TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ANALİZ

Giriş	405
1. Api Turizme Kavramsal Bakış	407
2. Materyal ve Metot	409
2.1. Araştırma Sahası	409
2.2. Yöntem ve Analizler	411
2.2.1. SWOT Analizi	412
2.2.2. Bulanık AHS	412
3. Bulgular	417

Bulguların Tartışılması ve Sonuç	423
Kaynakça	427
Ekler	430

BÖLÜM 2

ARDAHAN'IN KLİMATİK ÖZELLİKLERİNİN SEKTÖREL İKLİM İNDİSLERİ VE GELECEK YILLARA YÖNELİK PROJEKSİYONLAR İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş	435
1. Ardahan'ın Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri.....	437
2. Araştırmanın Metodu ve Kapsamı	438
2.1. Yöntem	438
2.2. Amaç ve Kapsam	441
3. Bulgular.....	441
3.1. Ardahan'ın Klimatik Özellikleri.....	441
3.2. Ardahan'ın Sıcaklık Projeksiyonları	445
3.3. Ardahan'ın Yağış Projeksiyonları.....	446
3.4. Ardahan'ın İklim İndisleri	447
3.4.1. Ardahan'ın Sıcaklık Göstergeleri	447
3.5. Ardahan'ın Yağış Göstergeleri.....	453
3.6. Nemlilik Göstergeleri	454
3.7. Ardahan'ın Klimatik Konfor Göstergeleri.....	456
3.8. Ardahan'ın Vejetasyon Göstergeleri.....	458
Sonuç.....	460
Kaynakça	462

BÖLÜM 3

ARDAHAN İLİ İHTİYOFANASI

Giriş	463
1. Bulgular.....	466
1.1. Ardahan'da Dağılım Gösteren Balık Türleri.....	466
1.1.1. <i>Acanthobrama Microlepis</i> De Filippi, 1863.....	470
1.1.2. <i>Alburnoides Eichwaldii</i> de Filippi, 1863.....	470
1.1.3. <i>Alburnus Filippi</i> Kessler, 1877	471
1.1.4. <i>Barbus Cyri</i> de Filippi, 1865.....	472
1.1.5. <i>Capoeta Capoeta</i> Guldenstädt, 1773.....	472

1.1.6. <i>Carassius Gibelio</i> Bloch, 1782.....	473
1.1.7. <i>Coregonus Albula</i> Linnaeus, 1758	474
1.1.8. <i>Cyprinus Carpio</i> Linnaeus, 1758	475
1.1.9. <i>Chondrostoma Cyri</i> Kessler, 1877.....	476
1.1.10. <i>Leucalburnus Satunini</i> (Berg, 1910)	476
1.1.11. <i>Leuciscus Aspius</i> (Linnaeus, 1758)	477
1.1.12. <i>Luciobarbus Capito</i> (Güldenstädt, 1773)	478
1.1.13. <i>Luciobarbus Mursa</i> (Güldenstädt, 1773)	478
1.1.14. <i>Oxynoemacheilus Brandtii</i> Kessler, 1877	479
1.1.15. <i>Oxynoemacheilus Veyselorum</i> Çiçek, Eagderi & Sungur, 2018	480
1.1.16. <i>Oxynoemacheilus Cyri</i> (Berg, 1910)	480
1.1.17. <i>Ponticola Cyrius</i> (Kessler, 1874).....	481
1.1.18. <i>Pseudorasbora Parva</i> Temminck & Schlegel, 1846	482
1.1.19. <i>Romanogobio Macropterus</i> (Kamensky, 1901)	483
1.1.20. <i>Sabanejewia Aurata</i> (De Filippi, 1863).....	483
1.1.21. <i>Salmo Caspius</i> Kessler, 1877	484
1.1.22. <i>Squalius Agdamicus</i> Kamensky, 1901	484
1.1.23. <i>Squalius Turcicus</i> de Filippi, 1865	485
2. Sonuçlar	485
2.1. Ardahan İlinde Tespit Edilen Balık Türlerinin Koruma Statüleri ve Tehditler.....	486
2.2. Ardahan İlinde Dağılım Gösteren Yabancı Balık Türleri	487
Teşekkür	487
Kaynakça	488

BÖLÜM 4 ARDAHAN'IN İÇME SUYU KALİTESİ

Giriş	489
1. Ağır Metal Analiz Sonuçları	492
2. Su Tüketim Anket Sonuçları	504
Sonuç	509
Teşekkür	510
Kaynakça	510

KISIM 5
ARDAHAN'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ

BÖLÜM 1
ARDAHAN'DA KÜÇÜK ÖLÇEKLİ HİBRİT ENERJİ YATIRIMI İÇİN FİZİBİLİTE
ÇALIŞMASI

Giriş	513
1. Optimal Hibrit Enerji Sistemi	516
1.1. Hibrit Sistem Konfigürasyonu ve Araştırma Prosedürü	517
1.2. Güvenilirlik Modellemesi.....	521
2. Ardahan İli İçin Güneş/Hidroelektrik Enerjisi Potansiyelinin Belirlenmesi	522
Tartışma ve Sonuçlar	526
Referanslar.....	528

BÖLÜM 2
ARDAHAN'DAKİ ELEKTRİKLİ ARAÇLARIN ENERJİ SARFIYATINI ÇILDIR RÜZGÂR ENERJİSİ
İLE KARŞILAMA POTANSİYELİ

Giriş	531
1. Elektrikli Araçlar ve Rüzgâr Enerjisi Üreticisinin Ortak Çalışması	535
2. Rüzgâr Hızı Verilerinin Analiz Sonuçları ve Elektrikli Araç Yakıt Tahmini	538
Sonuçlar.....	541
Kaynakça	545